

de schouw

UB

Nr. 3 - 1993

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

de schouw
*Orgaan van de Vereniging
„Vrienden van
De Hoge Veluwe”*

Herfst Schouw 1993

40e jaargang – oktober 1993

Inhoud

3 45 Jaar Vrienden	J. Drijber
7 De Schouw 1954 - 1993	Bram Haak
9 Zomervrijwilligersprojecten op de HV	R. Lifmann
10 Het Gat van Bijdam	Bram Haak
13 Fietspaden open in de bronstijd	
14 Hertekalf Arak	Henk Ruseler
16 Geitenspoor en Veldnamen	Bram Haak
17 Vademecum wilde planten	R. Peltzer
18 In gesprek met Johan Ebregt	Bram Haak
21 Rond de Aanschouw	Peter H. Eleveld
22 Veranderingen in de vegetatie	G.J. Tol/H. Oldeman
25 De vier seizoenen van de Hoge Veluwe	Bram Haak
27 Goud	P. Koffeman/M. Kolvoort
28 Het Landgoed de Houtkamp	Bram Haak
30 Oproep vrijwilligers zomerproject	R. Lifmann
31 Recordbezoek Museonder	
32. Mystiek rond de jeneverbes	Jan Trapman
34 Hoge Veluwe in Capelle a/d IJssel	Jan Trapman

Redactie:

A.C. Haak, J. Kwinkelenberg, R. Peltzer

ISSN no. 0928-3145

Alle correspondentie betreffende De Schouw (met uitzondering van adreswijzigingen, aanmeldingen etc., zie voorlaatste pagina) gaarne richten aan:

Redactiesecretariaat De Schouw:

A.C. Haak, Nevenlandsehof 16, 7312 EX Apeldoorn, tel. 055 - 558192

Inzenden kopij voor het volgende nummer:

vóór 1 december 1993

Contactadressen van de Vereniging:

Bezetting De Aanschouw:

Mevrouw B. Wit-van Koetsveld, Graaf Janlaan 11, 3708 GH Zeist, tel. 03404-14165

Werkgroep De Dennescheerders:

R. Lifmann, Slingerlaan 2, 6731 CL Otterlo, tel.08382-1768

Coördinator gidsen

C. Hoogendijk, Hofbeeklaan 20, 6715 EA Ede, tel.08380-32751

Plantenwerkgroep:

J.L. Ebregt, Koekoekstraat 1, 6823 DE Arnhem, tel.085-453111

Werkgroep Geschiedenis:

J.C. Kok, Krimweg 3a, 7351 AS Hoenderloo, tel. 05768-1834

Faunawerkgroep:

H. van Tuil, Roekenstraat 24, 6823 CN Arnhem, tel. 085-450911

Museumwerkgroep:

Vacature

Fotowerkgroep:

P.G.A. Timmerbeil, Merkendal 12, 6816 RJ Arnhem, tel.085-434712

Coördinator Hoge Veluwe-dagen

Mevr. W. van der Horst-Zondag, Obrechtlaan 16, 6711 EL Ede, tel. 08380-11291

Gelieve voor overname van artikelen uit dit tijdschrift contact op te nemen met de redactie.

Foto omslag:
Paul Timmerbeil
'Kale inktzwammen'

Druk:
Grafisch Bedrijf Outhuis bv

45 JAAR VRIENDEN

De voorzitter

Wie weet nog, welke bijzondere gebeurtenis plaats greep in de Koperen Kop op 9 oktober 1948? Op die dag werd onze Vereniging opgericht door het Bestuur van de Stichting het Park de Hoge Veluwe. Dat

Bestuur had behoefte aan 'een klankbodem binnen de kring dergenen, die de Hoge Veluwe een warm hart toedragen, opdat het Bestuur zijn beleid daaraan zou kunnen toetsen'. Het eerste Bestuur van de Vereniging van Vrienden van de Hoge Veluwe werd geïnstalleerd met als voorzitter jhr W.H. de Beaufort, jagermeester in dienst van H.M. de Koningin, als secretaris J.H. Memelink, rentmeester en korte tijd directeur van het Park en als penningmeester J.J.G. Boot, burgemeester van Ede. De Vereniging telde in het begin 60 leden, in 1968 waren het er 1000 en nu bijna 2300. Zo groeide het aantal leden voorspoedig en gestaag tot een Vereniging met het brede takenpalet van nu precies 45 jaar later. De eerste bestuurders hadden ongetwijfeld visie. De Beaufort pleitte voor werkgroepen op het gebied van flora, fauna, prehistorie, bosbouw en kunst, opdat de leden door zelfwerkzaamheid het Park zouden bijstaan. Al heel gauw begon hij een actie voor het stichten van een bezoekerscentrum naar het voorbeeld van de National Parks in de Verenigde Staten; de naam had de voorzitter al bedacht: de Aanschouw; een verenigingsblad mocht niet ontbreken; vijf jaar later werd de Schouw ten doop gehouden. Lange tijd bestonden de activiteiten voornamelijk uit twee Hoge Veluwe-dagen per jaar en niet te vergeten de jaarlijkse gift van f 250,— aan het Park voor de aankoop van sesamkoeken voor het grof wild.

Het Bezoekerscentrum

De Aanschouw was nog niet in zicht, toen De Beaufort, al over de tachtig, in 1963 het voorzitterschap overdroeg aan D.A. Kramer. Nog vele jaren

-hij werd 95- bleef De Beaufort als erevoorzitter betrokken bij de activiteiten van de Vrienden. Zijn talrijke artikelen in de Schouw getuigen daarvan. Hij was één van de talrijke pioniers, die zich vele jaren met grote kennis van zaken hebben ingezet voor het Park en de Vereniging. Bij wijze van voorbeeld noem ik verder met ere mevrouw J.J. Hacke-Oudemans en A.B. Wigman. De grote wens bleef het Bezoekerscentrum. Het ging om 'het uitstellen van wat te zien is op de Hoge Veluwe en vooral, volgens Kramer, hoe men het moet zien en beleven tot behoud van de natuur'. Na 15 jaar komt er schot in de plannen, schreef De Beaufort in de Schouw. Een commissie van het Stichtingsbestuur en de Vrienden had een gedetailleerd plan met bouwontwerp klaar. Helaas, in 1967 verdween het plan tijdelijk achter de financiële horizon. Maar eind goed al goed: een bouwcommissie van het Stichtingsbestuur o.l.v. mr H.W. Bloemers, Commissaris van de Koningin in Gelderland, wist gesteund door enige legaten het plan te verwezenlijken. Bij de opening van het Bezoekerscentrum op 17 mei 1972 kon voorzitter Kramer de eerste cheque van f 3.000,— overhandigen. Doel van de Vrienden was f 9.000,— bij te dragen; het werd tenslotte het indrukwekkende bedrag van f 27.000,—.

Werkgroepen

Sinds de opening van het gebouw draait de winkel op vrijwilligers.

De eerste 10 jaar werd dit werk geleid door mevrouw C. Haitink-Bartels. De werkgroepen kwamen er niet van de één op de andere dag. Welke werkgroep is als eerste gesticht en geslaagd? Op deze vraag zal lang niet iedereen het antwoord weten! Welaan het is de fotowerkgroep, die in de jaren 60 al voor het Park werkte en een fotowedstrijd organiseerde. Een vogelwerkgroep vloog in 1967 op, maar vloog al spoedig weer uit onze gezichtskring weg. In 1949 kon er geen werkgroep grote zoogdieren en vogels worden gevormd, omdat dit onderwerp meer binnen de verantwoordelijkheid van de directie van het Park lag in samenwerking met de grofwildjagers van het St

Hubertusgilde van de Hoge Veluwe. In de Zomer Schouw van 1974 kondigde het bestuurslid mevrouw W. Ebregt-van Riemsdijk de oprichting aan van de plantenwerkgroep met als doel het Park hulp te verlenen bij de verzorging en bescherming van de wilde flora. Stevige, de gehele mens opeisende arbeid werd verricht met wieden, verzamelen van zaad en het zaaien in het observatiebos en de kwekerij.

Uit de plantenwerkgroep ontsproten weer nieuwe loten: de gidsen. Mevrouw Ebregt en Wim Borst, voorzitter sinds 1976, waren ook hier de pioniers, de eerste gidsen. Dit initiatief is snel uitgegroeid tot één van de belangrijkste en dankbaarste activiteiten van onze Vereniging voor het Park, dat nu over 36 gidsen van Vrienden kan beschikken.

De natuur helpt

Al die nu zo vertrouwde activiteiten zijn niet volgens een soort meerjarenplan tot stand gekomen. Zij kwamen voort uit ideeën van leden en Bestuur op het moment, dat de tijd er blijkbaar rijp voor was. Soms helpt de natuur ons daarbij. De stormen in november 1972 en april 1973 bliezen de wind in de zeilen van ons Vereniging: 150 ha bos veranderde in een chaos van omgevallen en afgeknapt bomen of anders gezegd, 150 ha bos werd gestreken. Een ramp schudde ons door elkaar en inspireerde tot een nieuw begin. Zo hebben deze stormen meer dan welke menselijke, rationele overwegingen de vrijwilligersarbeid van de Vrienden vleugels gegeven. Het was een voldoening voor onze leden om juist toen het Park te kunnen helpen met rechtzetten van bomen, het tellen van al die 'gestreken' bomen en het omhalen van de vliegendopslag. Zo onstond spontaan onder leiding van P.C. van Hoek en alweer Wil Ebregt onze grootste werkgroep de Dennescheerders, die nu al 21 jaar aan werkenden en vutters een stukje levensvervulling schenkt, met als luxeprobleem, dat er in 1993 voldoende Dennescheerders zijn, maar het langzamerhand moeilijk wordt voor hen geschikte projecten te vinden. Maar gelukkig is er altijd wel Vogelkers uit te trekken. In 1976 was er al weer een zware storm. Ook daaruit kwam iets moois voort: het Bomenfonds, een boom kopen voor de Hoge Veluwe voor een tientje per stuk. Het succes werd met de jaren zo groot, dat heel veel bomen zijn

geplant, maar dat desondanks nog veel geld in het Bomenfonds sluimert. Daarom is kort geleden besloten om de doelstelling van het fonds te verruimen en het ook te besteden aan educatieve doelen binnen het Park. In de jaren 70 ging het om een voorkeur voor loofbomen. Waar de bodemgesteldheid het toeliet, werden eiken, beuken en berken

Foto S. van der Werf

Na de storm

geplant. Een aardige bijzonderheid is, dat met deze boomaanplant oude markengrenzen ten dele in ere werden hersteld. De aandacht wordt nu gericht op een zielig rijtje vergane berkebomen, die zielogend de grens markeren tussen de marken van Otterlo en Deelen aan de noordgrens van het Deelense Veld.

Samenwerking

Aan de opbloei van het vrijwilligerswerk is de naam van de vorige directeur ir C.J. Stefels onverbreke-

lijk verbonden. Van de directeuren ir J.H. van Tuil en ir H. van Medebach de Rooy niets dan goeds - Van Tuil zat na zijn pensionering nog enige tijd in ons Bestuur- maar Stefels heeft de 'Vrienden' vast verankerd in het beleid van het Park. Hij geloofde er echt in. Bij zijn aftreden in 1990 heeft hij het nog eens gezegd: 'het Park is gebonden aan een budget en het vrijwilligerswerk vormt daarop een welkome aanvulling. Natuurlijk zouden beroepskrachten het werk kunnen doen, maar dat zou gaan ten koste van andere noodzakelijke werkzaamheden. En - belangrijker- het werk van vrijwilligers schept een band tussen mens en natuur, voor beiden van grote waarde

Vrijwilligers doen het werk op hun eigen manier; daarbij mogen ze best fouten maken. Die ruimte moet hun worden gegeven als zij met plezier grote projecten voor het Park tot stand willen brengen'. Tot zover Stefels. Die hechte samenwerking, sterk bevorderd door voorzitter Borst, heeft zich in de jaren 80 als vanzelf uitgebreid tot de hele staf van het Park en -overbodig om dit te zeggen- in de jaren 90 gaat dat samenspel op dezelfde wijze door met de heren Bruning, Snijders en de huidige generatie medewerkers.

Zomerprojecten

Steeds meer komt men tot de ontdekking, dat in onze streken houtwallen bepalend zijn voor de aanblik van het landschap, zo lezen we in de Lente Schouw van 1982: het waren rasters samengesteld uit natuurlijke elementen. Het doel was het vee bij de boerderij te houden en het wild daar buiten. In de 20e eeuw is er niets meer gedaan aan onderhoud van de houtwallen, maar de overblijfselen waren nog duidelijk te herkennen, zodat ze door de plantenwerkgroep in kaart konden worden gebracht. Uit die verkenning is weer een nieuw initiatief gegroeid: de zomerprojecten met vrijwilligers van alle leeftijden uit het gehele land.

Dankzij hun inzet zijn veel projecten tot stand gekomen: het herstellen en reconstrueren van houtwallen, de hecht doortimmerde hutten voor vogel- en wildobservatie en vele andere projecten. De reconstructie van de houtwallen bij Oud Reemst was het geschenk van de Vrienden aan het Park bij het gouden jubileum in 1985. Everwijnserf volgde

bij ons eigen 40-jarig bestaan in 1988 en dit jaar kwam de houtwal bij ons 'hoofdkwartier of clubhuis' de Pampel gereed. Die zomerprojecten zijn uitgegroeid tot jaarlijkse hoogtepunten in onze Vereniging, waaraan de namen van Adrie van Wijck en Martin Pronk onverbrekkelijk zijn verbonden.

De winteravonden

En zo breiden wij ons programma maar steeds uit. De twee Hoge Veluwedagen werden inmiddels vier, aangevuld met thema-excursies en bijzondere wandelingen. Dit jaar zijn er buiten de activiteiten van de werkgroepen, maar liefst elf bijeenkomsten voor alle leden. Daar komen dit najaar de winteravond-bijeenkomsten in de Pampel bij. Met deze laatste aanwinst ben ik heel gelukkig. Dat zijn avonden voor trouwe leden, die van de natuur en de Hoge Veluwe meer willen weten, zonder zich direct aan een werkgroep te binden.

Natuur en cultuur

Er zijn vrienden, die op vele fronten tegelijk in actie zijn voor de Hoge Veluwe. W.H. Borst was zo iemand: voorzitter van 1976 tot 1985, één van de eerste gidsen, negen jaar redacteur van de Schouw, waarin hij 21 gedegen artikelen schreef, die evenzeer de kunstschaten van het Museum als de dieren in het Park belichten. Toen ik deze bijdragen las, realiseerde ik mij, dat wij tegenwoordig in de Schouw veel minder aandacht besteden aan het Museum. Borst nam ons ook mee naar nationale parken hier ver vandaan. Dat is voor herhaling vatbaar. Weliswaar heeft het Park een jumelage aangegaan met het Nationale Park Burkina Faso in West Afrika, maar in deze jaren van meer aandacht voor natuur en milieu, zou een blik ver buiten onze hekken wel eens nieuwe ideeën kunnen opleveren. Borst, vertrouwd met de natuur en de cultuur, verwisselde tenslotte de Hoge Veluwe voor het paleis het Loo. Het voorzitterschap kwam daarna in handen van dr G.J. Stapelkamp, die ons voorging in het grote jubileumjaar 1988.

De Schouw

Hoeveel keer heb ik de Schouw al niet genoemd en aangehaald! Waarom heet ons blad zo? Die naam is veel zinrijker dan sommigen denken. In 1954

schreef de voorzitter in de eerste gestencilde Schouw 'ter inleiding': "zoals in vroeger eeuwen de oudste deelgenoten van de Veluwe malenbossen en heidevelden enkele keren per jaar 'schouw' hielden over hun kostbaar gemeenschappelijk bezit, om zich te overtuigen, dat de toestand en verzorging niets te wensen overlieten, zo willen bestuurders van de Vereniging van Vrienden van de Hoge Veluwe bij het wisselen der seizoenen 'schouw' houden over de 'Hoge Veluwe' en U in woord en beeld periodiek op de hoogte houden van wat er schoons te genieten en uitzonderlijks te beleven valt". Sindsdien is de Schouw altijd verschenen bij het wisselen der seizoenen, nu al 40 jaar. Bij dat jubileum zou het aardig zijn de geschiedenis van ons blad eens door te lichten. In grote lijnen is m.i. de opzet dezelfde gebleven, nl een mengeling van artikelen en nieuws over Park en Vereniging. Het begon met 10 gestencilde pagina's en groeide uit tot een tijdschrift van gemiddeld 40 pagina's met twee kolommen tekst. Sinds de jaren 70 heeft de Schouw de vertrouwde omvang en uitvoering en sinds 1989 de kleurenfoto op de omslag. Aan de namen van door mij genoemde vrienden, die de Schouw hebben gedragen, voeg ik de naam toe van mevrouw E.A. Prakke-Kley, die vanaf 1965 in twaalf jaar veel werk heeft verzet voor de redactie.

Aandacht voor het Museum

Hoe gaan we nu verder naar het gouden jubileum? Ik schreef al over het brede takenpalet: wij bieden een veelzijdig programma, passend bij uiteenlopende wensen. Het Bestuur heeft het gevoel, dat er op dit ogenblik geen nieuwe wensen zichtbaar zijn. Wij moeten scherp letten op handhaving van kwaliteit. Twee enquêtes onder de leden hebben deze beleidslijn bevestigd. Twee onderwerpen vragen bijzondere aandacht en actie. Er is in het verleden meer aandacht geweest voor het Museum. Ons plan met een werkgroep belangstelling te wekken voor het Museum heeft nog niet tot zichtbare resultaten geleid. Naar ik hoop, zal een ontwikkeling ten goede snel komen.

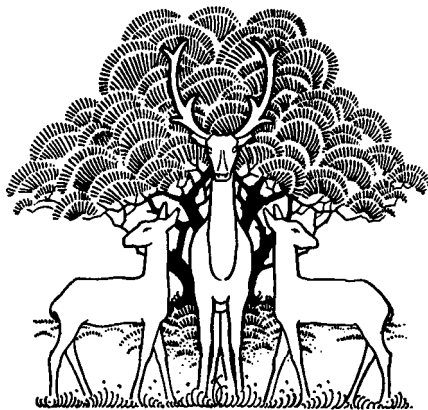
Blik op de toekomst

De eerste Jeugd Hoge Veluwe-dag sinds jaren geeft ons hoop dit evenement tot een vast programma-punt te maken. In het verleden waren er zelfs wel

twee jeugddagen. Nu de tijden veranderen moeten we de jongeren iets bieden dat hen voldoende aanspreekt. Voor ons is de Hoge Veluwe een natuurgebied, waarop we nooit uitgekeken raken. We leven echter in een wereld van schaalvergroting. De rijksnota wild- en jachtbeheer heeft het Park er al toe gebracht de wildbaan van 3700 naar 5000 ha te vergroten. Van tijd tot tijd duiken plannen op om grote delen van de Veluwe te verenigen in één Nationaal Park. Wij steunen het Bestuur en de Directie van het Park in de beleidslijn: samenwerken gaarne, van elkaar leren nog beter, maar het karakter van het Park moet gewaarborgd blijven. Misschien zit er voor de Hoge Veluwe nog een stukje schaalvergroting in, wanneer een gedeelte van het vroegere grondgebied op het vliegveld Deelen zou worden teruggegeven.

J. Drijber,
voorzitter

„de Schouw”

Vereniging van
Vrienden
van de
HOGE VELUWE

De Schouw 1954-1993

Wie De Schouw goed heeft gelezen, zal misschien hebben opgemerkt, dat dit jaar de veertigste jaargang is verschenen. Om deze gebeurtenis niet zo maar voorbij te laten gaan, leek het ons een goede zaak eens terug te kijken. In de zomer van 1954 verscheen de eerste Schouw. Het was een gestencild nummer van tien pagina's.

De tweede Schouw van dat jaar verscheen in oktober. Ook in het jaar daarop verschenen er slechts twee nummers. Vanaf het jaar 1956 verscheen er een Schouw in het voorjaar, in de zomer, in de herfst en in de winter. De Schouw van nu met een voorplaat in kleur lijkt in het geheel niet meer op de vroegere gestencilde nummers. De eerste foto's kunnen we niet meer overnemen, maar een artikel uit die tijd nog wel.

De Amerikaanse eiken

Onder de titel 'Palet van Oktober', dat goed bij dit nummer in oktober past, schreef de bekende natuurjournalist A.B. Wigman (1891 - 1972) in 1955 een stukje in de Schouw. Wigman was van 1954 tot 1963 redacteur van de Schouw en schreef daarvoor regelmatig artikelen. In 1917 verscheen al zijn eerste boek 'Vogelleven in Nederland'. Daarna heeft hij nog een aantal boeken geschreven over de natuur op de Veluwe. Ook schreef hij een boek geheel gewijd aan het Park onder de titel 'De Hoge Veluwe - Ons Nationale Park'. Wigman die bij de Telegraaf als natuurjournalist Jac. P. Thijsse opvolgde, werd in 1945 natuurhistorisch medewerker en propagandist bij de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe. De redactie heeft dit artikel gekozen, omdat het een voorbeeld is van de romantische manier van schrijven van Wigman en omdat het tevens een stukje geschiedenis van de Hoge Veluwe weergeeft. Dit artikel is gedeeltelijk ook te vinden in zijn boek 'De Hoge Veluwe' p. 68 en 69.

Ter aanvulling op dit artikel van Wigman nog het volgende. In het begin van de 19e eeuw werd het gebruik van Amerikaanse exoten zeer algemeen in de bosbouw. De Amerikaanse eik, latijnse naam *Quercus Rubra*, letterlijk rode eik, kwam al rond

1745 in ons land voor. In 1747 publiceerde Van Wachendorff, Hoofd van de Utrechtse hortus botanicus, een lijst met bomen die in de hortus aanwezig waren en daaronder werd de *Quercus Rubra* samen met enkele andere soorten al genoemd. De *Quercus Rubra* werd toen misschien nog niet aangeplant, maar hij was al wel bekend.

Europa heeft rijkelijk geprofiteerd van de planten en bomen die vooral aan het begin van de 19e eeuw vanuit Amerika en elders werden geïmporteerd. Het is een belachelijk idee om zich nu van alle exoten te willen ontdoen. Immers hoe verder men in de tijd teruggaat, des te meer zal men moeten uitroeien. Een angstig perspectief!

Ha.

Palet in Oktober

De Amerikaanse eik in Herfstkleur

Wanneer de 'red oaks' voor het eerst in het Nationale Park zijn aangeplant, weten we niet precies, doch wel valt nog na te gaan, dat de eerste laan bij de Hoenderlose ingang ongeveer zeventig jaar oud moet zijn, want veel zwaardere exemplaren dan daar vinden we niet in ons gebied. Ouden van dagen in Hoenderloo herinneren zich zeer goed, dat ze - overigens nagenoeg tegelijk met andere lanen in de buurt - als telgjes van drie à vier jaar werden gepoot. Het gebied was toen eigendom van mr. C.J. Sikesz, een bekend ontginning van woeste gronden, wiens bosbaas op de 'Zwarte Berg' woonde; dat was Aris Bakkenes.

We zien aan deze fraaie weg met zijn zware bomen, dat Amerikaanse eiken binnen een mensleeftijd tot indrukwekkende verschijningen kunnen opgroeien. Wanneer we overdenken, dat zij pas omstreeks 1802 hun intrede in Nederland maakten - zij het met een zeer bescheiden begin -, dan constateren we, dat Sikesz reeds vroeg zijn oog op deze nieuwigheid liet vallen. In genoemd

jaar liet onze regering eikels dezer exoten uit Amerika komen ter uitdeling aan liefhebbers van houtteelt.

Tegenwoordig verheugen deze kleurige Yankee's op vele plaatsen van ons land hart, oog en gemoed, vooral in de herfst, wanneer ze een rijk gevarieerd palet vertonen. Behalve in de genoemde lanen van de 'Hoge Veluwe' vinden we hun glorie vooral langs de Kronkelweg, waar ze overvloedig in struikvorm floreren. In alle tinten van rood en karmijn, groen, violet en paars, bruin, geel en oranje, van kersen- tot tomatenrood en van champagne tot reine-claude glorieert het oktobergetij; vooral wanneer heuvel en dal in die hoek gloeiend en sproeiend in de zon staan, wordt de begroeiing verlevendigd door de prachtigste kleuren. Wat later komt er nog de gouden tooi der Japanse lorken bij, het zachte oranje van de krentenboompjes, het oker der esdoorns en het citroen van de prunuslovertjes.

Ook de berkentressen verkleuren tot Napels-geel, evenals de linden en hier en daar de beuken. Doch ze halen noch in kleurengamma, noch in veelvuldig vertoon bij de vreemdelingen, die in mateloze goedgeefsheid in hoge kruinen en lage onderbeplanting van een aparte sfeer en een speciaal gehalte doortrokken zijn en herinneren aan de 'Indian summer' van hun vaderland. Hun nobele decoratie, veelverwiger dan de rok van Jozef, vol schakering, nuance en verscheidenheid, blijft nochtans in strikte harmonie met alles, wat hen in bos en veld omringt.

Eer het bos zijn bonte carnavalskleren uittrekt, dient ge dit alles en nog veel meer gezien te hebben. Begin maar met de laan van Bakkenes.

A.B. Wigman
De Schouw 1955

Foto Bram Haak

Zomervrijwilligersprojecten op de Hoge Veluwe in 1993

In de maanden juli en augustus zijn de vrijwilligers voor de tiende maal op de Hoge Veluwe aan de slag gegaan. Niet alleen dat er een zeer grote belangstelling was - 126 personen, mannen/vrouwen/kinderen, hebben daadwerkelijk meegewerkt - maar het enthousiasme was zo mogelijk nog groter.

Ondanks de zeer natte zomer werd een groot aantal projecten tot een goed einde gebracht:

- bij het Bosje van Staf werd een aantal parkeerplaatsen ingericht
- bij het Koeverbos werd een fraaie observatiehut gebouwd voor wandelingen onder leiding van een gids (op zich zelf al een reden om aan deze wandelingen deel te nemen)
- de houtwallen bij de Pampel werden in oude glorie hersteld

- ook het slietenraster in de houtwal van Oud Reemst werd hersteld.

Dit is een reden om - mede door de zeer goede sfeer - te spreken van een zeer geslaagd vrijwilligersproject.

Uiteraard zijn wij zeer veel dank verschuldigd aan de medewerkers van het Park voor hun krachtdadige en enthousiaste hulp en begeleiding. Datzelfde geldt voor de voorlieden, die hun vrije tijd en soms hun vakantie hebben opgeofferd om aan de vrijwilligers leiding te geven. Vrijwilligerswerk is leuk en nuttig werk.

R. Lifmann,
coördinator Dennescheeders

Foto R. Lifmann

Het Gat van Bijdam

door Bram Haak

Toen dominee Heldring eens met enige bewoners van de Veluwe in gesprek kwam, zei één van hen: “Het belangrijkste dat ik op de Veluwe heb gevonden, is de wording van een nieuw dorp midden op de heide, alleen door de wil van enige mensen zonder enig vermogen en dat zich op een wijze handhaaft, welke alle verwachting geeft, dat het op de duur zal blijven bestaan en aanzienlijk vermeerderd zal worden.” Heldring geeft in de Geldersche Volksalmanak een beeld van het dorp Hoenderloo in 1839, maar uit zijn verhaal is niet altijd duidelijk op te maken, hoe de situatie in Hoenderloo nu werkelijk was. Daarvoor is zijn beschrijving soms te vaag, vaak te veel beschouwend en te weinig realistisch.

Heldring op bezoek

“Thans vervolgden wij onze weg en traden langs afwisselende rijpe en bloeiende velden de woning van een winkelier binnen... Ik zette mij op een zoutzak neder en dacht: hoeveel moet er reeds gewonnen worden uit deze akkervelden om deze arme mensen het zout bij hun spijzen te kunnen verzorgen... mijn vriend Jonckers was intussen de woning verder ingegaan, daartoe uitgenodigd door de vriendelijke gastvrouw, die zich beijverde ons op het vriendelijkst te ontvangen. Desgelijks deed ook haar man, die ons te gast vroeg op een kopje koffie, dat wij in deze stille woestenij niet van de hand konden wijzen en ons een heerlijke verademing verschafte op ons moeilijk pad herwaarts.” Waarom vermeldt Heldring wel de naam van zijn vriend Jonckers en niet de naam van de winkelier, die Johannes Bijdam heette en die de vertrouwensman van Heldring in Hoenderloo zou worden?

Nog meer bezoek

Toen Heldring in de woning van Bijdam koffie dronk, kwam er nog iemand op bezoek: “een man van gevorderde leeftijd, doch krachtig van lichaamsbouw; hij was de buurman van onze winkelier, voor wie hij waren uit Deventer haalde en waarheen hij van tijd tot tijd ten gerieve van de inwoners met paard en wagen reed en daarin een

genoegzaam bestaan vond. Hij was de tweede die de ontginning dezer velden mede had voortgezet. Van jaar tot jaar had zich het getal der huizen vermeerderd, dat nu reeds tot vierentwintig was opgeklimmen.

Zodra er een nieuwe inwoner overkwam, behoefde deze slechts aan de markmeester te vragen om zich een nieuw stuk land te mogen uitzoeken, dat tegen betaling van f 3 per bunder werd toegestaan. Daar zet men gewoonlijk een huisje op van heiplaggen met houten onderschraagd en doorvlochten, zoals wij er enige zagen, meer tent- dan huisvormig. Eén hunner was echter in vroeger jaren steenbakker geweest en had beproefd uit de hier aanwezige leem stenen te bakken, wat vrij goed gelukt was, zodat men hier en daar ook al stenen huizen zag.”

Koop of huur?

De steenbakker, die Heldring vermeldt, was weer dezelfde Johannes Bijdam en de buurman van Bijdam was Albert Brinkenbergh, die zich volgens Sloet tot Oldhuis in 1813 als eerste gevestigd had in Hoenderloo op de plek waar nu het restaurant ‘Rust een Weinig’ staat. Verder laat Heldring niet duidelijk uitkomen of de kolonisten voor f 3 een bunder grond kochten of pachten. Zijn verhaal is in strijd met mededelingen van Sloet die schrijft: “De bewoners van Hoenderloo betalen jaarlijks f 8 als erfpacht voor één bunder grond, 50 cent voor iedere koe en $7\frac{1}{2}$ cent voor ieder schaap als weidegeld. Wie van deze heren heeft gelijk? Misschien is het mogelijk dat beiden gelijk hebben. De Geërfden traden over het algemeen niet al te streng op en vroegen de eerste jaren misschien f 3 en pas later, wanneer men goed en wel gevestigd was f 8 plus weidegeld. In elk geval is het beeld dat Heldring geeft wat al te rooskleurig. Er was in elk geval geen sprake van koop. De nieuwkomer werd geen eigenaar, maar moest pacht betalen om het eigendomsrecht van de Geërfden te erkennen. Door betaling van pacht kreeg de kolonist recht van opstal, maar iedere nieuwe eigenaar kon dit recht aanvechten. Er stond niets zwart op wit; de over-

eenkomst tussen Geërfden en nieuwkomers berustte op een mondelinge afspraak. Wel lieten de Geërfden bij verkoop van de grond in de akte uitdrukkelijk het recht van opstal van de bewoners opnemen, maar veel zekerheid bood deze regeling niet. De nieuwe eigenaar behield het recht de overeenkomst aan te vechten.

Plaggenhutten of stenen huizen?

Uit het verhaal van Heldring blijkt dat er in 1839 in Hoenderloo behalve enige plaggenhutten, die meer tent- dan huisvormig waren, hier en daar reeds stenen huizen stonden. Hij noemt geen aantal. Uit de woorden hier en daar blijkt, dat de plaggenhutten nog in de meerderheid waren. Maar wat moeten we ons voorstellen bij stenen huizen? Uit andere bronnen weten we, dat bij deze huizen alleen de zijmuren van steen waren en slechts één meter hoog. Een bewoner van de Bunt heeft eens in een interview verteld, dat zij als kind staande naast het huis het mos van het dak kon pakken. Het dak begon dus zeer laag, wat betekent dat de zijmuur niet veel

hoger dan één meter geweest kan zijn. Ook de huizen van steen zullen nog wel veel op plaggenhutten geleken hebben. Uit kadastrale gegevens blijkt dat de huizen heel snel vervangen werden. Vaak werden huizen al na tien jaar afgebroken en herbouwd. De huizen waren zo slecht dat ze regelmatig opgeknapt moesten worden.

Hoe kwam men aan stenen?

Heldring vertelt dat Bijdam in vroeger jaren steenbakker was geweest en beproefd had uit ter plaatse aanwezige leem stenen te bakken. Johannes Bijdam had, voordat hij naar Hoenderloo kwam al zoveel beroepen uitgeoefend, dat hij een echte doehet-zelver geweest moet zijn. Bijdam had de leem ontdekt op de helling van de stuwwal bij Hoenderloo en Hoog Baarlo. De stenen die hij had gebakken, waren volgens Heldring aardig gelukt. Daarom bestelde Heldring zelf later enige duizenden stenen voor het metselen van een waterput en het bouwen van een leslokaal. De stenen voor de waterput mislukten, omdat Bijdam rechthoekige

Foto Dick Kon

stenen had gebakken en er niet aan gedacht had, dat een waterput rond moest zijn en daarom de stenen aan de binnenkant smaller moesten zijn dan aan de buitenkant. Daarom was Heldring genoodzaakt weer stenen elders te kopen. Overigens bleef hij niet met de stenen zitten, want zij waren op een zeker moment verdwenen. De Hoenderloërs die regelmatig hun huizen wilden opknappen, wisten er wel raad mee.

Leemkuilen

Omdat er op verschillende plaatsen in de stuwwal leemlagen of liever gezegd leemconcentraties voorkomen, en omdat er op verschillende plaatsen graafwerk heeft plaats gevonden, is het niet eenvoudig precies aan te geven, waar Bijdam de leem heeft gevonden. Wellicht heeft hij de leem voor zoveel stenen ook niet van één plek gehaald. Toch is er maar één locatie, welke van oudsher als vindplaats van de leem wordt aangeduid en welke in de volksmond nog steeds de naam draagt '**Gat van Bijdam**'. Deze kuil is gelegen in de buurt van de villa Windewaai dicht bij de Deelense weg en kan met behulp van de foto gemakkelijk worden gevonden.

Johannes Marinus Bijdam

Hij werd ook de koning van Hoenderloo genoemd. Hij was landbouwer, schaapherder, heidemaaiër, steenbakker, winkelier, timmerman, metselaar, boswachter en de eerste rentmeester op Woeste Hoeve. Bijdam was geboren in Amsterdam. Hij was op 12 februari 1799 als vondeling naar het Aalmoezeniershuis gebracht, waar hij door de regenten van het weeshuis werd opgenomen en verzorgd. Op 23 november 1810 werd er een overeenkomst getekend tussen de regenten van het weeshuis en dominee Hesselink, predikant op het Loo, die 50 jongens in de leeftijd van 10 tot 12 jaar wilde onderbrengen in gezinnen in Apeldoorn. Onder die kinderen, die naar Apeldoorn kwamen, bevond zich ook Johannes Bijdam.

Volgens Sloet werd hij later te werk gesteld bij een hardvochtige boer, die hem als een slaaf liet werken. Volgens Heldring kwam hij in 1835 naar Hoenderloo, waar hij als kolonist-landbouwer een bestaan probeerde op te bouwen.

Deze pionier moet een energiek en vindingrijk man geweest zijn. Dat laatste wordt bevestigd door het verhaal van Sloet, die vertelt over een door Bijdam uitgedachte ploeg, "bestaande uit een schuifkarretje, waaronder in het midden een ploegschaar was aangebracht met twee wielen, een klein en een groot, het ene liep in de vore en het andere op het ongeploegde land. De ploeg werd bestuurd door twee stangen, terwijl aan de voorkant twee haken bevestigd waren voor de leidsels. Bijdam had negen kinderen. Wanneer het ploegtijd was, dan liep hij met zijn vrouw tussen de stangen, terwijl zijn kinderen de ploeg trokken." Dit voorbeeld van noeste vlijt wordt hier gebruikt om aan te geven, dat Bijdam een vindingrijk en handig man geweest moet zijn en niet om te laten zien, hoe men zich door uiterste inspanning uit de ellende omhoog kan werken, zoals Heldring en Sloet dat doen, die vaak een veel te romantische voorstelling hebben van het werken op het land. Er zijn daarvan vele voorbeelden te geven.

Dat Bijdam een geweldig energiek baasje geweest moest zijn, blijkt ook uit het feit dat hij bij de geboorte van zijn zoon Steven niet aanwezig kon zijn om aangifte te doen en de geboorte-acte te tekenen. De aangifte werd gedaan door vroedmeester Johan Reiche en zijn schoonvader Peter van den Brink. Bijdam was op dat moment, in 1832, schutter der mobiele schutterij in Vlissingen en dus ver van huis.

Rentmeester

Toen koopman Pieter van Eeghen uit Amsterdam in 1848 in Hoenderloo ruim 145 ha woeste grond kocht van de Speldermark, keek hij vanzelfsprekend uit naar mensen, aan wie hij de ontginning van zijn terrein kon opdragen, want dat was de bedoeling van zijn aankoop. Hij stelde toen één van de bewoners van Hoenderloo nl. Hendrik Brouwer aan tot boswachter en hij liet voor hem op zijn terrein een huis bouwen. Naar hem is later de weg, die langs zijn woning liep, de Brouwersweg genoemd. Johannes Bijdam, die intussen in dienst was getreden bij een andere grootgrondbezitter nl. Delcourt van Krimpen, die begonnen was het gebied van Varena te ontginnen, kreeg van Van Eeghen de opdracht ook toezicht te houden over zijn gebied.

Brouwer was boswachter en hield toezicht op het werk dat gedaan werd, terwijl Bijdam aangaf welke werkzaamheden verricht moesten worden en de financiële zaken behartigde, zoals het uitbetalen van loon en de aanschaf van plantmateriaal.

Koning van Hoenderloo

Van Eeghen was zelf een trouw bezoeker van Hoenderloo. Tweemaal per jaar reisde hij van Amsterdam naar Hoenderloo. Hij reed dan met de trein naar Arnhem, huurde een rijtuig en reed daarmee naar Hoenderloo. Hij reed onmiddellijk over de straatweg Arnhem-Apeldoorn naar Woeste Hoeve, waar Bijdam woonde. Hij dronk daar koffie en bezocht dan op een heikar, een kar met twee grote wielen (het terrein was voor een rijtuig nog niet toegankelijk) de ontginningen. Hij besprak met Bijdam het werk en regelde de financiën. Bijdam bracht om de drie maanden verslag uit van de werkzaamheden en stuurde rekeningen op naar Amsterdam. Hij vertegenwoordigde zijn werkge-

vers ook op de vergaderingen van de Speldermark. Doordat hij zelf enkele kleine percelen bezat, behoorde hij ook tot de leden van de Speldermark. Tot aan zijn dood, hij werd 85 jaar, heeft Bijdam het rentmeesterschap, als we dat zo mogen noemen, uitgeoefend. Door zijn positie en door zijn grote inzet had hij gezag onder de bewoners en werd daarom niet ten onrechte de 'koning van Hoenderloo' genoemd. In 1884 werd hij opgevolgd door zijn kleinzoon Jacob van Hunen.

Zie voor gegevens: O.G. Heldring, Het dorp Hoenderloo, Geldersche Volksalmanak VI (1840) p. 21-36 en O.G. Heldring, Wandelingen over de Veluwe, Arnhem 1845, p. 1-27.

De gegevens over de jeugd van Bijdam zijn verzameld door Piet en Jenny Hofman uit Amsterdam, beiden lid van de werkgroep geschiedenis.

Bram Haak

lid van de werkgroep geschiedenis

Fietspaden open in Bronstijd

De fietspaden door de grote wildbaan op de Hoge Veluwe blijven tijdens de bronstijd dit jaar voor het eerst geopend voor publiek. Gedurende enkele weken per jaar vormen de grootste edelherten zich een harem die met oergeweld wordt verdedigd tegen mogelijke rivalen. Drie weken lang wijden de mannetjesputters zich aan een hartstochtelijk liefdesleven. Voor eten is geen tijd, zodat de dieren in die periode dertig tot veertig kilo afvallen. Zij kunnen dat wel hebben want gedurende een jaar leven de mannelijke herten (vrijwillig) gescheiden van het kaalwild. Zo verzamelen zij krachten om zich in de herfst te kunnen uitleven. Om het wild tijdens de voortplantingsperiode niet te verstoren, werd de wildbaan tot nu toe afgesloten.

De directie van het Nationale Park heeft besloten dit jaar van 13 september t/m 9 oktober de fietspaden op de Hoge Veluwe open te houden. Het publiek waarvoor 800 witte fietsen gratis beschikbaar zijn, heeft zo een unieke gelegenheid de bronstijd mee te beleven.

De luid burlende herten - een alles doordringend geluid waarmee de dieren elkaar op afstand houden - wijzen belangstellenden de weg naar de gebieden waar de bronst zich afspeelt.

Voor wandelaars worden er op de Hoge Veluwe dagelijks wildspeurtochten georganiseerd en wel: van 13 tot 25 september om 18.00 uur (zomertijd), van 26 tot 30 september om 17.00 uur (wintertijd) en van 1 tot 8 oktober om 16.00 uur. Duur van deze onder deskundige leiding staande wandelingen is circa twee uur. Omdat de groepen niet groter kunnen zijn dan 25 deelnemers is mondelinge of telefonische voor-aanmelding bij het Bezoekerscentrum "De Aanschouw" raadzaam: 08382-1672. Deelname is voor parkbezoekers gratis.

Hertekalf Arak

Van de hoge zandgrond naar de lage zeebodem (4)

door Henk Ruseler

Met een soepele sprong kwam Arak vanmorgen uit de ren en begon vrijwel direct om melk te bedelen. Ik begreep wel dat hij honger moest hebben, want om twaalf uur vannacht was hij voor het laatst aan de speen geweest. En het koude, natte weer van de laatste dagen maakte dat er alleen al voor de regeling van de lichaamstemperatuur veel energie nodig was. Toch moest hij nog maar even wachten op de 'witte motor'. Het was net zes uur en volgens mijn voerschema, dat ik redelijk strak probeer aan te houden, zou hij over twee uur pas wat krijgen. Arak kreeg nu driemaal per dag 75 cl. Vanochtend zag het er prima uit, eindelijk weer wat zon. Een kleine geste van de weergoden, want vannacht was het water nog met bakken uit de lucht komen val-

len. Alles droeg ertoe bij de gebruikelijke ochtendwandering eens wat langer te maken, behalve Arak, die het maar niets vond om zonder gegeten te hebben op pad te gaan. Onderweg kwam hij regelmatig bij mij bedelen. Na verloop van tijd kreeg hij in de gaten dat er bij mij niets te halen was, dus concentreerde hij zich op andere dingen. De grote regenplassen op de paden waren wel heel interessant en het water smaakte dan wel niet zo lekker als de geitemelk van de familie Ruardy, je kon er in ieder geval je dorst mee lessen. Daarom werd bij iedere grote plas halt gehouden en van het water geproefd, met zachte slurpgeluidjes werd het water opgezogen.

Ik ben bij de Franse Berg omhoog gelopen naar het

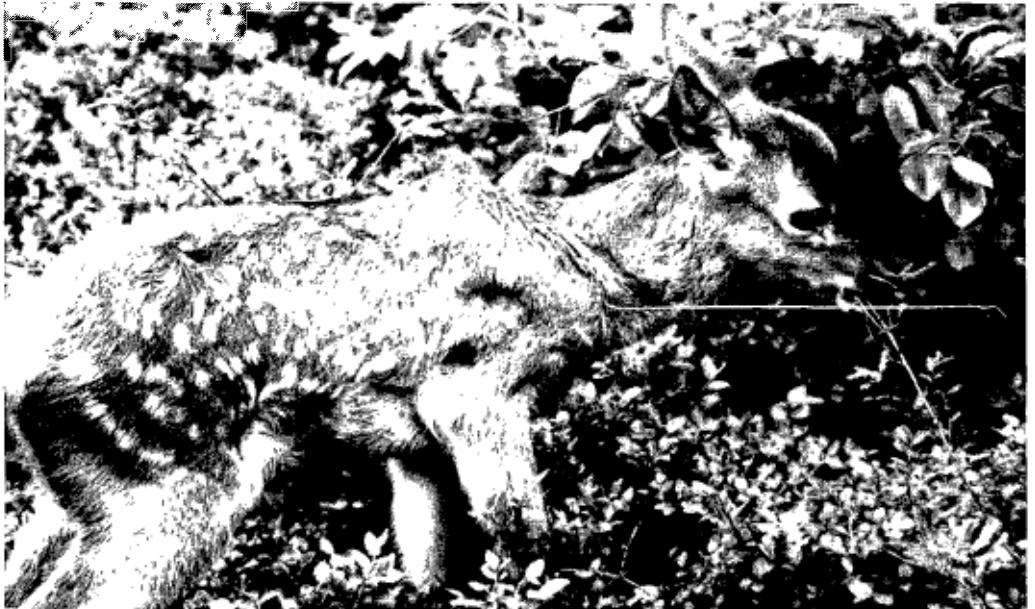

Foto Henk Ruseler

dal bij de fundamenten van het museum van Van der Velde, wat ooit het tweede grote pronkstuk van de Kröllers op de Hoge Veluwe had moeten worden. Het dal is één van mijn favoriete plekjes op de Hoge Veluwe; het is een laagte tussen twee stuifduinen en net als het hele gebied rond de Franse Berg aangemerkt als bosreservaat. Hierdoor heeft de vegetatie zich er de laatste jaren op een min of meer natuurlijke wijze kunnen ontwikkelen. De wandelaar die van mooie, schone bossen houdt, zal hier niets aan vinden met al het dode staande en liggende hout en een ogenschijnlijk warrige begroeiing. Voor mij heeft deze natuurlijke janboel echter iets heel aantrekkelijks.

Gezeten langs de hoge kant van het dal kon ik Arak, die beneden wat rondscharrelde, goed in de gaten houden. De geit met het ongeveer één week oude kalf, die aan de andere kant van het dal langs de helling stond, had hij niet gezien. Het was een zoet gezicht te zien hoe het net gezoogde kalfje door moeders van kop tot staart werd gelikt. Dit was wel wat anders dan het opgelegde surrogaat moederschap met voerschema's en ochtend- en avondwandelingen, bedacht ik mij. Zo af en toe vond Arak dat er toch weer even sociaal gedaan moest worden, hij kwam naar mij toe, snuffelde en likte wat

aan me. Met een paar korte stootjes bedelde hij weer eens om melk. Arak was nu ruim drie weken oud; ik had de laatste dagen gemerkt, dat zijn interesse voor het sappige groen steeds groter werd, maar ik had nog niet gezien of hij behalve dat er op gekauwd werd daarvan ook at. Maar vandaag kreeg ik de bewijzen. Arak had een poos vlak bij mij op wat bosbes staan kauwen en nadat hij wat verder van me was weggelopen, had ik de struikjes bekeken. De afgebeten topjes waren het bewijs, dat hij nu vast voedsel begon op te nemen. Toch zou melk voorlopig nog zijn hoofdvoedsel blijven. Daarom werd dat bij terugkomst op de Pampel met de grootste gretigheid naar binnen gewerkt.

8 juni. Ik heb vanmorgen bij de landbouwcoöperatie babykalverbrokken gehaald om te proberen of Arak die wil eten. Nu hij zelf heeft aangegeven dat hij vast voedsel eet, moet ook zijn voeding naast melk uit vast voedsel gaan bestaan. De babykalverbrokken die normaal voor jonge koekalveren zijn bestemd, leken mij op dit moment het beste alternatief voor het gras en het blad dat hij in vrijheid zou eten. Omdat ik al verwachtte, dat Arak niet meteen de droge brokjes zou eten, heb ik die door de melk gemengd. Nu kwam de oude wandkoffiemolen die ik eens van mijn oma had gekregen, goed van pas. De poeder werd door de melk ge-

Foto Henk Ruxeler

schud en klaar was zijn groei-ontbijt. Als je dan denkt dat alles wat goed is ook graag wordt gegeten, dan vergis je je. Arak vond het mengsel maar niks en het kostte me wederom wat overredingskracht om de inhoud van de fles aan hem kwijt te raken. Daar kwam bij dat de vermalen brokjes gingen klonten en het gaatje van de speen deden verstoppen, zodat wanneer Arak wilde drinken, er bin-

nen de kortste keren geen melk meer door kwam en de fles eerst flink geschud moest worden. Inclusief de flesinhoud, die toch op de plaats van bestemming was gekomen, woog Arak vanmorgen 13 kg. (wordt vervolgd)

Henk Ruseler

is wildschut op de Hoge Veluwe

Het Geitenspoor

Deze benaming verwijst niet zoals men wel eens hoort naar het feit dat er ooit geiten op de Hoge Veluwe werden gehouden. Er hebben vroeger in het noordelijk deel van het Park ongetwijfeld schapen op de hei gegraasd, maar van geiten was geen sprake. De benaming Geitenspoor is op curieuze wijze ontstaan. Toen Kröller het plan had het jachthuis St. Hubertus te laten bouwen, moest er naar de bouwplaats allerlei materiaal worden vervoerd. Deze materialen kwamen grotendeels uit het westen, want de bouwmaatschappij, welke St. Hubertus heeft gebouwd, was de Nederlandsche Aannemingsmaatschappij uit 's-Gravenhage. Al het houtwerk werd door deze firma in eigen werkplaats uitgevoerd en de geglazuurde bakstenen kwamen van de Porceleyne Fles uit Delft. Het materiaal werd per spoor naar Stroe vervoerd, waar het werd uitgeladen. Stroe had in die tijd nog een station. Met paard en wagen werden vervolgens de materialen naar Otterlo gebracht, waar ze aan de Genieweg werden opgeslagen. De wagens konden niet verder komen, omdat de huidige weg Otterlo - Hoenderloo nog niet bestond. De wagens konden onmogelijk door het Otterlose Zand.

Om dit obstakel toch te nemen werd besloten een smalspoor aan te leggen vanaf de Genieweg naar de bouwplaats van St. Hubertus. Dat spoortje liep over het huidige Geitenspoor en over de De Wetweg naar de bouwplaats. Daarmee is het woord spoor verklaard, maar nog niet het woord geit. Het treintje werd getrokken door een motorloc, een locomotiefje met een dieselmotor. Deze smalspoorlijnen werden destijds vaak gebruikt bij grote bouwwerken en bij steenbakkerijen. Ook Radio Kootwijk is met een smalspoor gebouwd. Aangezien de motorloc vooral bij het remmen een mekkerend geluid

maakte, dat leek op het mekkeren van een geit, noemden de bouwvakkers de motorloc de geit. Wanneer het treintje vanaf de Genieweg naderde, klonk de kreet: daar komt de geit. Zo is de benaming Het Geitenspoor ontstaan. **Ha.**

Veldnamen

Veldnamen zijn benamingen van velden, akkers, landerijen, bossen, wegen en bouwwerken, welke vaak op onthullende wijze een stukje geschiedenis openbaren. Het landgoed Het Planken Wambuis draagt ogenschijnlijk een wat zonderlinge naam, maar deze verwijst duidelijk naar een historisch feit. Het woord wambuis is de naam van een kledingstuk, dat vroeger veel werd gedragen, maar het woord kan ook in overdrachtelijke zin worden gebruikt om een omhulsel of eenvoudig bouwsel aan te duiden. Die laatste betekenis is zelfs niet exclusief en komt vaker voor.

Het huidige landgoed Het Planken Wambuis, gelegen ten westen van de Hoge Veluwe, ontleent zijn naam aan een eenvoudig bouwsel dat eens gelegen was aan de weg Ede - Arnhem. Het was een bekend rustpunt, omdat het precies halverwege de weg Ede - Arnhem lag. Op de plaats van deze eenvoudige keet liet Assueer Torck van Rosendaal in 1771 een herberg bouwen, welke dezelfde naam kreeg als het vroegere bouwsel: Het Planken Wambuis. Letterlijk betekent het woord een bouwsel van planken. Het landgoed heeft later weer zijn naam ontleent aan de daar gelegen herberg. Deze herberg werd niet alleen gebruikt om voorbijgangers te laven, in 1793 liet Assueer Torck daar ook de eerste verkoop houden van dennen, welke hij in 1765 op het Reemsterveld had laten planten.

Ha.

Vademecum wilde planten

Heeft u ook altijd zo'n moeite met het determineren van planten met de flora van Heukels of die van Heimans. En dan is de laatste nog wat beter hanteerbaar voor de leek dan de eerste.

Of gebruikt u een simpele flora met veel foto's of kleurtekeningen waarbij al doorbladerend en onderling vergelijkend de plant op naam moet worden gebracht?

Veel mensen die weinig kennis hebben van de "vaktaal" die gebruikt wordt in de officiële flora's beginnen er daarom al niet aan, want al die termen als rondbladig, gezaagd, dubbel getand, bloemkroonbladen, onderstandig of bovenstandig vruchtbeginsel, bloemdek kunnen behoorlijk afschrikken. En dat is jammer want veelal kom je dan niet verder dan een familienaam van een plant of is de naam al helemaal niet terug te vinden in de gebruikte zakflora.

Iemand die de toegang tot de wilde planten makkelijker wil maken is de bioloog Arie Koster werkzaam als stadsecoloog bij het Instituut voor Bos en Natuuronderzoek te Wageningen. Van zijn hand is het pas verschenen boek "Vademecum wilde planten".

In dat boek wordt door hem, in samenwerking met IVN Veenendaal, ontwikkelde determinatietabellen beschreven, waarbij het gebruik van al te moeilijke termen zoveel mogelijk wordt vermeden. En daarmee wordt het op naam brengen ook voor de niet ingewijde en een stuk eenvoudiger. Wel is er een beperking in die zin dat in het boek planten worden behandeld die in of rond de stad of dorp voorkomen, dus niet alle wilde flora in ons land. Maar al met al worden er toch 530 plantesoorten beschreven.

Maar niet alleen daarom is dit boek zo boeiend. Arie Koster probeert aan te geven dat elke plant zijn eigen verhaal heeft. Elke plant groeit daar waar hij het beste gedijt en is daarmee tevens een indicator voor de milieuomstandigheden. Niet alleen die uit het verleden, maar tevens kunnen planten aan-

geven welke mogelijkheden er zijn voor de toekomst. Daarom is het boek bijzonder belangrijk voor de beheerders van ons (openbaar) groen. Want die beheerders bepalen voor een groot gedeelte hoe het groen van onze stad of dorp er uit ziet, nu en in de toekomst. Is dat een natuurlijk groen, waar de natuur weer een kans krijgt of een gecultiveerd groen, waar de mens de natuur dicteert?

Zoals Arie Koster zelf zegt "De natuur in dorp en stad kan meer ruimte krijgen. Niet alleen om planten en dieren te beschermen, maar ook om de leefomgeving van de mensen aantrekkelijker te maken."

Maar niet alleen voor beheerders is dit boek, ik zou bijna zeggen, noodzakelijk. Ook voor ons gewone mensen is dit bijzonder lezenswaardig. Speciaal voor diegenen onder ons die in het bezit zijn van een tuin en in die tuin de natuur meer zijn gang willen laten gaan. Want alle genoemde planten kunnen het uiteraard ook prima in uw tuin doen. Nu wil ik niet adviseren om daadwerkelijk alle planten in uw tuin te zetten, maar met behulp van dit boek kunt u wel een verantwoorde keuze maken van planten die het bij u zeker zullen doen.

Het boek geeft een beknopt maar goed overzicht van allerlei beheersaspecten, waarbij met name wordt ingegaan op de waarde die de vegetatie heeft voor de fauna en hoe je daar met je beheer op kan inspelen.

Er wordt een uitgebreid overzicht gegeven van de vele soorten met allerlei bijzonderheden over milieu, verspreiding, indicatorwaarde en beheer. En natuurlijk nemen de herkenningstabellen ook een ruime plaats in, ondersteund met vele bijzonder duidelijke en ook nog eens mooie foto's, door de auteur zelf gemaakt. Een boek dus om te hebben! Het wordt uitgegeven door Schuyt & Co te Haarlem, onder de titel "Vademecum wilde planten", ISBN 90 6097 342 9.

Roland Peltzer

is redacteur van De Schouw

In gesprek met

Johan Ebregt, coördinator van de plantenwerkgroep.

Toen Johan 53 jaar geleden voor het eerst op de Hoge Veluwe kwam, was het gebied nog voor een groot deel een zandvlakte, althans wat de wildbaan betreft. Er waren toen nog echte stuifduinen. Nu is bijna al

dat zand met korstmossen, grassen en vliegdennen begroeid. Toen hij kort na de oorlog nu samen met zijn vrouw Willy weer op de Hoge Veluwe kwam, was er nog al wat veranderd, vertelt Johan. Er waren nog steeds grote stukken zand en heidevelden, maar er was ook veel rommel. De Duitsers en de Canadezen hadden in het zuidelijk deel van de Hoge Veluwe een enorme troep achtergelaten: puin, blokken beton, spoorrails, prikkeldraad en stukgeschoten voertuigen. In de buurt van de tegenwoordige Wildbaanweg en Karitzkyweg hadden de Duitsers een gecamoufleerd dorp gebouwd om de geallieerde vliegers te misleiden. In de jaren vijftig was je nog vrijwel alleen in het veld. Hooguit kwam je jachtopzichter Liefink of de veldbioloog-schrijver Wigman tegen. Er was nog veel te ontdekken. Rustgebieden bestonden er niet; er was nog geen restaurant, geen bezoekerscentrum en de huidige, heilige koe was nog een luxe.

Vereniging van Vrienden

Hoe wij in contact kwamen met de 'Vrienden'? Zo aan het einde van de jaren zestig hoorden wij voor het eerst van hun bestaan. Wij schonken daar weinig aandacht aan, want volgens onze zegslieden was dat een club van elitaire donateurs. Ik weet niet meer hoe wij er toe kwamen ons actief voor het Park in te zetten. Mogelijk is een hevige aanvaring met de toenmalige directeur Van Medenbach de

Rooy een aanleiding geweest. Het heeft toen weinig gescheeld of ons werd de toegang tot het Park ontzegd. Toen hij inzag dat ons geen enkele blaam trof, heeft hij alles gedaan om ons te rehabiliteren. Wij zijn toen zelfs heel goede vrienden geworden. Jaren later toen hij na de dood van zijn vrouw een uitgeblust man was geworden en alle contacten met mensen vermeed, lukte het mijn vrouw nog wel eens hem uit zijn isolement te halen. Zo gaf hij niet zo lang voor zijn dood de wens te kennen ons eens met ons het veld in te gaan. Wij prijzen ons gelukkig dat wij hem dat genoegen konden doen.

Enthousiaste fans

Wij zijn ons geheel gaan inzetten voor de Hoge Veluwe. Daarbij kwamen wij al gauw in contact met onze voorzitter Arnold Kramer. In het kader van het natuurbeschermingsjaar 1970 had de Vereniging de manifestatie 'Hei en Bij' opgezet. Willy gaf daar voorlichting. Kramer had direct in de gaten, dat wij enthousiaste fans van de Hoge Veluwe waren en nodigde meteen mijn vrouw uit zitting te nemen in het Bestuur. Willy was toen niet meer te stuiten. Zij nam deel aan de oprichting van de boswerkgroep (later de Dennescheerders genoemd), zij kwam met de suggestie de Aanschouw, die nog in aanbouw was, met vrijwilligers te bemannen', (directeur Van Medenbach zei: dat houden jullie geen twee maanden vol) en nam het initiatief een groep gidsen te vormen. Ik werkte toen nog en had weinig tijd om aan deze activiteiten deel te nemen. Alleen voor de werkgroep van de gidsen was ik wat actiever, want dat kon in het weekeinde. Maar als gids maakte ik nog al eens 'brokken'. De wandelingen ontaardden wel eens in een expeditie en dat vonden sommige mensen niet leuk. Zo liet ik eens mijn gasten de ravage zien, die een zware storm had aangericht. Wij raakten daarbij verdwaald tussen omgevallen bomen en een wirwar van takken. Het werd een klauter- en struikelpartij van jewelste! Ik had er geen rekening mee gehouden, dat enkele dames nylonkousen en salon-

schoentjes aan hadden. Eén van de deelnemers ging zich daarop beklagen!

Het liefst alleen

Mijn vrouw kwam ruim 20 jaar geleden op het idee een plantenwerkgroep op te richten. Wij wisten dat het Park grote botanische rijkdommen herbergde; wij hadden er vaker over geklaagd dat de leiding van het Park zo weinig deed voor de flora. Een plantenwerkgroep viel niet zo best bij de toenmalige beheerders. Dat werd gezien als een uiting van bemoeizucht. Er was geen enkele vorm van communicatie. Toch hebben we toen doorgezet. Na wisseling van de wacht werden de contacten met de leiding van het Park veel plezieriger. Hoewel ik als liefhebber van planten op papier lid was van de werkgroep, ging ik zelden met de groep mee. Ik werkte het liefst onafhankelijk: alleen of samen met mijn vrouw. Ik heb altijd het gevoel, dat ik alleen veel meer doe dan samen met anderen. Ik weet wel, dat ik dan het contact en vooral de kritiek van anderen mis. Er waren in de plantenwerkgroep zeer goede plantenkenners. Als je van een plant een naam noemde, dan zeiden ze onmiddellijk: wij zullen wel eens zien of het juist is. Je kon niet zo maar wat zeggen; vooral onze biologe dr. Hanneke Went was niet gesteld op ongefundeerde conclusies.

Gegevens verzamelen

Het eerste wat we gedaan hebben, was het inventariseren van botanisch belangrijke terreinen. De gegevens werden verzameld en vergeleken met de gegevens van anderen. Van der Werf heeft veel onderzoek gedaan naar de vegetatie op de Hoge Veluwe, maar zijn gegevens waren ontoegankelijk. Er zwierven ook enkele actieve floristen rond o.a. de heren Leeflang en Rutton, die de jonge werkgroep attent maakten op veel bijzondere planten. Wij werden bij ons werk zeer gestimuleerd door de voorzitters van onze Vereniging. Kramer was een man die onmiddellijk het belang van de werkgroepen inzag en ons een stevige steun in de rug gaf. In het begin bestond de werkgroep uit amateurs en zo was onze werkwijze. Echte experts hadden we nog niet. Voorzitter Borst probeerde het werk naar een wat hoger plan te tillen door beroepsbiologen in te schakelen. Vooral drs. Calijn-Plate heeft meer systeem in het onderzoek gebracht. Zij trok bovendien

de biologen Ruud van der Meyden en Jaap Wildschut aan. Vanaf dat moment werden professionele inventarisatietechnieken toegepast. Verslaggeving geschiedde op basis van de indeling in km-vakken van de topografische kaart. In de winter werden de resultaten van het veldwerk geordend. Na enige jaren waren er zoveel gegevens verzameld, dat voorzitter Borst voorstelde het materiaal over de flora van de Hoge Veluwe in een verzamelrapport te verwerken. Dat verscheen onder de titel: 'Bijzondere plantensoorten in het Nationale Park de Hoge Veluwe, G.F. Willemsen; uitgave RIN 1987. Dat rapport bracht tegenstrijdigheden aan het licht. Een deel daarvan kon tijdens het schrijven van het rapport door veldwerk opgelost worden. Er bleven nog veel vragen onbeantwoord en dat leverde de plantenwerkgroep weer voor jaren werk.

'Wat gebeurt er nu met jullie onderzoek?' Wij geven belangrijke zaken door aan de directie van het Park. Wij hebben het volste vertrouwen, dat zij de belangen van de flora verstandig afweegt tegen al die andere vaak tegenstrijdige belangen.

De werkgroep veroudert

Ja, wij zijn ruim 20 jaar geleden begonnen en er zijn nog enkele leden van het eerste uur actief. Velen van ons zijn de 70 al gepasseerd. Mevrouw Went is nu 87 en doet nog steeds mee. Je kunt je voorstellen, dat het voor sommigen langzamerhand bezwaarlijk wordt om uren door de ruige vegetatie te struinen. Dat beperkt onze mogelijkheden. Toch proberen we de groep zo lang mogelijk bij elkaar te houden, omdat er door de jaren hechte banden tussen de leden zijn ontstaan. Zo nu en dan zijn er wel jongere mensen bijgekomen, maar dan gaat het toch om 55 plussers. Wij werken in de week en dan kunnen jongere mensen, die werken en een gezin hebben, er niet bij zijn. Daarom hebben we al eens geprobeerd een tweede groep te vormen. Maar op onze herhaalde oproepen is nauwelijks reactie gekomen. In elk geval te weinig om het voortbestaan van de plantenwerkgroep te waarborgen. Het aantal grijze koppen schrikt waarschijnlijk de jongeren af. Ik begrijp dat, maar wij zijn geen zielige oudjes!

Hoe nu verder...

'Hoelang ben je al coördinator van deze werk-

groep?' Dat weet ik niet precies. 'Dan zal ik het wel zeggen. Je bent in 1988 in het Bestuur gekozen namens de werkgroep.' Ja, ik heb toen de zaak van Dick Kon overgenomen. Enige jaren daarvoor had hij de leiding overgenomen van mijn vrouw. Zij had twaalf jaar in het Bestuur volgemaakt en moest dus voor een opvolger zorgen. Dick is jarenlang coördinator van de werkgroep geweest en heeft goed werk gedaan. Mijn bedoeling was eigenlijk het tijdelijk over te nemen, maar ongemerkt ga je er mee door. Dat komt vooral, omdat er in de werkgroep zo'n prettige sfeer heerst. Daarom wil ik mijn best doen, dat de plantenwerkgroep blijft bestaan.

Nog maar beperkt veldwerk

Ik merkte al op, dat wij ons als groep een beetje moeten beperken. Grote inventarisaties worden nog maar mondjesmaat uitgevoerd. Als het nodig is, dan doen mijn vrouw en ik samen of met enkele leden van de groep wat veldwerk buiten de gebruikelijke werkuren. Het is ook allemaal niet zo dringend meer, want veel geheimen heeft De Hoge Veluwe niet meer voor ons. Wij denken dat de directie nu voldoende is geïnformeerd wat betreft de flora. Wij beperken ons in hoofdzaak tot het volgen van de lotgevallen van bijzondere soorten en vegetaties en interessante terreinen zoals de omgeving van St. Hubertus, De Bunt, het Braamsveld en het Vennengebied. Wij proberen ons werk zoveel mogelijk in dienst te stellen van het Park. Wij signaleren welke soort wordt bedreigd, overleggen met de directie wat er door ons gedaan kan worden, geven desgevraagd advies bij werkzaamheden van het zomerproject, volgen de ontwikkelingen bij het kleinschalig aflaggen van terreinen en brengen een jaarverslag uit met onze bevindingen. De belangrijkste zaken worden op kaartjes gepresenteerd. Daarnaast worden de resultaten van de inventarisaties doorgegeven aan het Rijksherbarium en aan de stichting Floron.

Toch nog zorgen...

Wij zijn eigenlijk nooit klaar met ons werk. Bij iedere nieuwe inventarisatie kan je ontdekken wat er verandert, wat er misgaat, wat er verdwijnt en wat er in de toekomst zal verdwijnen. Wat mij nog het meest benauwt, is dat de druk op de natuur in het Park steeds groter wordt. Ook de directie onder-

kent dat, maar het is moeilijk daar iets aan te doen. Om het Park in stand te houden heb je inkomsten nodig en daarvoor zijn entreegelden de belangrijkste bron. Naast de atmosferische vervuiling en de grote wildstand is het vooral de grote bezoekersdruk, die veel schade toebrengt aan de flora. De omgeving langs de wegen heeft veel te lijden. Bezoekers die voor het eerst in het Park komen, vinden alles prachtig. Als oudere herinnert men zich goed, hoe stil en ongerept het Park eens was. Voor de plantenkenner komt daar nog het verlies van zoveel soorten en de verloederding van de vegetatie bij. Als we doorgaan met het opvoeren van het aantal bezoekers door steeds nieuwe attracties, dan kunnen we de Hoge Veluwe als natuurgebied wel afschrijven. Dan blijft er alleen een attractiepark over. Het dilemma is, dat wij daar zelf aan meegeewerkt hebben. Voor de VvV zijn de eerste artikelen van de statuten de basis van haar bestaan. Bij de eindeloze discussies over nieuwe statuten was er veel onbegrip over mijn bedenkingen. Wij zijn vergeten dat de Vereniging is opgericht door de Stichting om de krachten van de donateurs te bundelen ter ondersteuning van het toen armlastige Park. Na 45 jaar zijn de verhoudingen drastisch veranderd. Financieel is het Park gezond en het bezoekersaantal moet eerder terug dan omhoog. Ik heb mij dan ook vaak afgevraagd of het niet tijd wordt ons eens te bezinnen op de bestaansgronden van onze Vereniging. Laten we niet vergeten dat we sinds de oprichting van de VvV weer twee generaties verder zijn. Wij hebben nu te maken met mensen die in een heel andere wereld leven dan de oprichters. Is het negeren van dit feit niet één van de redenen, waarom we zo weinig jonge mensen weten te trekken?

De werkelijke reden kennen we nog niet, zei ik, maar ik ben het met je eens, dat wij niet moeten blijven vasthouden aan opvattingen van 40 jaar geleden, toen we te maken hadden met de omstandigheden van toen, maar dat we ons nu moeten richten op de uitdagingen van dit moment.

Met deze woorden nam ik afscheid van Johan Ebregt, een zeer enthousiast maar enigszins somber gestemd medelid, een florist in hart en nieren.

Bram Haak

is lid van de redactie

Rond de Aanschouw

Bronstwandelingen

De avondwandelingen in de bronsttijd van het edelhart vormen een geheel nieuwe activiteit van de gidsen van de Vrienden van de Hoge Veluwe. Voor de wandeling vertrekt men dagelijks van de ingang van het Bezoekerscentrum. Er zijn, behalve de toegangsprijs, geen kosten aan verbonden. De vertrektijden zijn 13 t/m 25 september: 18.00 uur, van 26 t/m 30 september 17.00 uur en 1 t/m 8 oktober 16.00 uur.

Herfstwandelingen met een gids

In de herfstvakantie worden traditiegetrouw wandelingen onder leiding van de gidsen van de Vrienden gehouden. De wandelingen beginnen dagelijks van 20 t/m 28 oktober om 13.30 uur bij het Bezoekerscentrum en zijn ook interessant voor ouders met kinderen. Deelname is gratis.

Foto's van Iemke Ruige in de filmzaal

In september en oktober exposeert Iemke Ruige landschapsopnamen. Iemke Ruige heeft in de afgelopen jaren diverse opdrachten voor de Hoge Veluwe uitgevoerd. Zijn foto's staan in vele uitgaven van de Hoge Veluwe. Daarnaast heeft hij veel landschappen volgens zijn eigen visie gefotografeerd. De nadruk ligt daarbij op de compositie. Uit deze collectie is een keuze gemaakt. Het betreft 16 opnamen, gemaakt in diverse landen. Naast landschappen op de Hoge Veluwe is een serie, welke gemaakt is in Schotland.

November en december: filmmaanden

Tijdens de rustige maanden november en december is in het Bezoekerscentrum een gevarieerd programma van films te zien. Naast enkele oude Hoge Veluwe-films worden er films vertoond over de vos, de buizerd en het edelhart. Het definitieve programma kan men eind oktober aanvragen bij het Bezoekerscentrum. Tel. 08382 - 1627.

Peter H. Eleveld

Foto Iemke Ruige

Veranderingen in de vegetatie van het Nationale Park de Hoge Veluwe in de periode 1981 - 1992

door G.J. Tol en P.H. Oldeman

De halfnatuurlijke vegetaties op de voedselarme bodems van de Hoge Veluwe zijn aan veranderingen onderhevig. Schrale graslanden ontstaan op voormalige zandverstuivingen, de heide vergrast en het vliegdennenbos kan op vrij grote schaal uitbreiden als de mens de natuurlijke processen zijn gang laat gaan. Plaggen, maaien, branden of begrazen van al dan niet vergraste heidevelden en het uitrukken of kappen van vliegdennen zijn menselijke ingrepen die beogen een natuurlijke ontwikkeling richting bos te voorkomen.

Door het regelmatig uitvoeren van vegetatiekarteringen kunnen vegetatieveranderingen, als gevolg van hetzij natuurlijke processen of menselijke ingrepen in beeld gebracht worden. In 1981 is door Maarten Post de vegetatie van het Nationale Park de Hoge Veluwe gekarteerd. Op verzoek van de Vrienden van de Hoge Veluwe hebben wij de vegetatie in juli 1992 opnieuw in kaart gebracht. Vervolgens is met hulp van zogenaamde GIS-technieken door het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek IBN-DLO nagegaan welke vegetatieveranderingen zijn opgetreden.

In dit artikel vatten we de voornaamste conclusies samen over de veranderingen die in de laatste 11 jaar in het Nationale Park de Hoge Veluwe hebben plaatsgevonden. Voor een gedetailleerd verslag verwijzen we naar ons rapport Tol, G.J., Oldeman, P.H. & Griffioen, A.J., 1993. IBN-rapport: Toelichting bij de vegetatiekaart 1992 van het Nationale Park de Hoge Veluwe.

Vegetatiekartering

De legenda onderscheidt: stuifzanden, droge en natte heidevelden, natuurlijke en cultuur bossen en diversen waaronder vallen akkers en gebouwen. Op zwart-wit luchtfoto's kunnen vegetatie-eenheden worden herkend. Als voorbeeld is in figuur 1 van het Oud-Reemster veld de zwart-wit foto en de vegetatiekaart opgenomen. Duidelijk te zien zijn onder andere de donker gekleurde rechthoekige geplagde/gemaaide heidevelden (links onder) en het bosje van Staf (midden-boven). Aan de hand van de foto's kon een voorlopige kaart worden opgesteld van de verwachte vegetatie. Om de kaart te controleren op zijn juistheid werd het hele Nationale Park rond gefietst op de bekende blauwe fietsen.

De kaarten van 1981 en 1992 zijn door het IBN, in opdracht van de directeur van het Nationale Park, bewerkt tot computerbestanden, die zijn opgeslagen in een Geografisch Informatie Systeem (GIS).

Met dit GIS kunnen we de informatie van de kaarten combineren. Verschillen en overeenkomsten in de verspreiding van vegetatie-eenheden kunnen zichtbaar gemaakt worden. Zo kunnen we de veranderingen in oppervlakten heide, vergraste heide en stuifzanden tussen 1981 en 1992 snel afleiden. Verder werd een computerbestand aangemaakt waarin het (heide) beheer vanaf 1979 is opgenomen. Door deze kaart met de beide vegetatiekaarten te combineren kan eenvoudig berekend worden hoe de vegetatie in 1981 door het beheer is beïnvloed en veranderd.

Conclusies

Bossen

Het beheer van het Nationale Park de Hoge Veluwe is er op gericht stuifzanden en heidevelden in stand te houden. Grote aaneengesloten voedselarme open terreinen zijn namelijk zeldzaam in West-Europa.

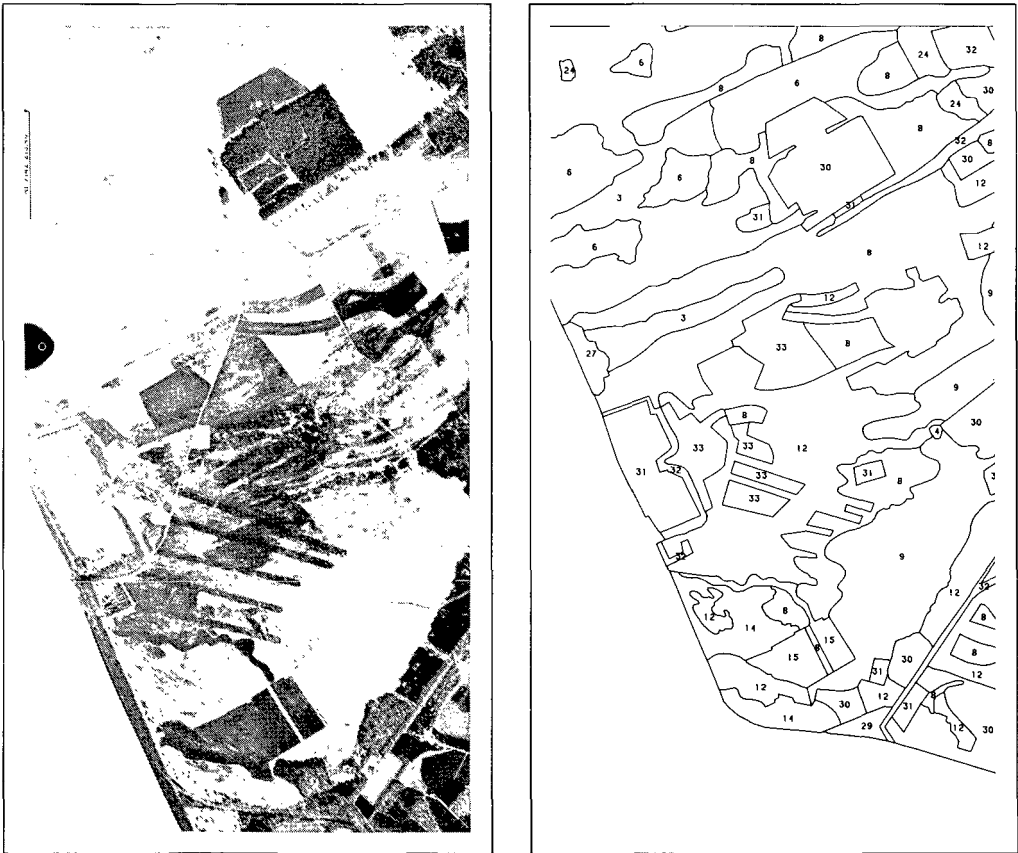
Kappen van vliegdennen heeft geresulteerd in een geringe toename van het areaal open terreinen in de afgelopen 11 jaar. Gebieden zoals ten zuiden van de Franse Berg en ten noorden van het Oud-Reemster zand zijn uit landschapsoecologische overwegingen ontdaan van vliegdennen. De verbossing van de heide zoals die in veel andere terreinen momenteel plaatsvindt is op de Hoge Veluwe geen probleem. Begrazing en het werk van de den-scheerders zijn daar zeker debet aan.

Doordat het beheer is gericht op het bevorderen van natuurlijk bos zijn stukken cultuurloofbos

omgevormd tot natuurlijk loofbos. Desondanks neemt het oppervlak cultuurloofbos toe, omdat gemengde opstanden (naald/loofhout) door middel van het uitkappen van naaldhout worden omgezet in cultuurloofbos.

Stuifzanden

Binnen de stuifzanden zijn duidelijke verschuivingen te constateren. Zo neemt binnen de stuifzanden het oppervlak kaal zand af van 90 ha in 1981 tot 34 ha in 1992. De laatste oppervlakten kaal zand vinden we nu met name in het Otterlose zand rond het

Figuur 1. Luchtfoto en gedigitaliseerde luchtfotointerpretatiekaart 1992 (A.J. Griffioen IBN-DLO) van een deel van het Oud-Reemster Veld. Nr. 1-7: stuifzandvegetaties, nr. 8, 9: grasheide, nr. 12: struikheidevegetatie, nr. 30: bos, nr. 31: bouwland (esgrond).

monument van Generaal de Wet. De afname kaal zand is te wijten aan het meer begroeid raken met mos en gras. Het mos (*Polytrichum piliferum*) vormt dichte matten en het is de vraag of door het spontaan open breken van het mosdek het oppervlak kaal zand zal toenemen of dat sprake is van successie. Door kap van vliegdennen kan het areaal stuifzanden wel vergroot worden, maar dan ontwikkelt zich voornamelijk de gras-variant omdat bochtige smeie in de ondergroei voorkwam.

Heide

De meest opvallende veranderingen zijn te zien in het heideareaal. Ondanks het gevoerde beheer is de vergassing van het totale areaal toegenomen van 67 procent naar 75 procent. Zonder het gevoerde beheer zou dit percentage evenwel 87 procent geweest zijn. Op de heidevelden waar geen beheer heeft plaatsgevonden is een duidelijke vergassing te constateren (Figuur 2). Was het aandeel heide op de onbeheerde heidevelden in 1981 nog 30 procent, in 1992 is dit percentage afgenomen tot 13 procent. Hieruit valt af te leiden dat 56 procent van de niet beheerde heidevelden is vergrast in de periode 1981-1992. Op soortgelijke wijze kan het beheer geëvalueerd worden. Soms is op hetzelfde heide-

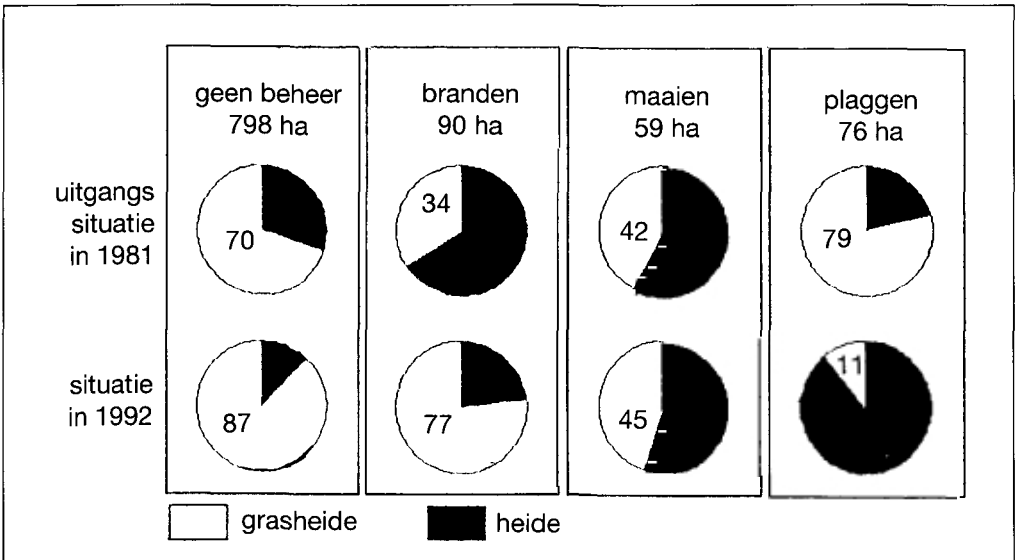
veld meerdere malen dezelfde of een andere beheersmaatregel uitgevoerd. In onze beschouwing zijn alleen die gebieden opgenomen waar eenmalig is ingegrepen in de periode 1981-1992.

In deze periode is 225 hectare heideveld beheerd: 90 hectare is gebrand, 59 ha is gemaaid en 76 ha is geplagd.

Beheersmaatregelen

Branden is vooral toegepast op heide en dan met name in struikheide-vegetaties (Figuur 2). De maatregel heeft weinig effect op de snelheid waarmee de heide vergrast. Wanneer op de heidevelden, die in de periode 1981-1992 gebrand zijn, geen beheer was uitgevoerd dan was 33 procent heide gebleven. Dit verschilt nauwelijks met de 29 procent heide die bereikt is na het branden van de heidevelden. In het geval van maaien, was 58 procent van uitgangsbareaal grasheide. Na het maaien werd geconstateerd dat dit percentage gedaald was tot 55 procent (Figuur 2). Maaien is dus een maatregel om de bestaande verhouding heide: grasheide te handhaven.

Maaien en branden blijken geen effectieve beheersmaatregelen te zijn, met betrekking tot het terug-

Figuur 2. Veranderingen in het percentage grasheide en heide tussen 1981 en 1992 op 'de Hoge Veluwe'.

dringen van vergrassing en zijn voor het laatst toegepast in 1986. Het plaggen van de heidevelden lijkt daarentegen wel effect te sorteren.

Vijfzeventig procent van het geplagde areaal was vóór het plaggen grasheide. De resterende 21 procent werd geplagd in heidevelden die zwaar waren aangetast door het heidehaantje. Na het plaggen loopt het aandeel grasheide terug tot 11 procent. Dit aandeel grasheide is vrij recent geplagde heide waar de grassen tijdelijk de overhand hebben. Plaggen is de laatste jaren helaas een erg dure methode geworden. De plaggen kunnen niet meer verwerkt worden tot compost maar moeten als chemisch afval worden aangeboden omdat het materiaal te hoge concentraties zware metalen bevat. Om die reden wordt in het Nationale Park de Hoge Veluwe niet meer geplagd.

De conclusies die getrokken zijn, komen overeen met de informatie waarover de beheerder beschikte. Voordelen van deze studie zijn dat het geheugen van de beheerder nu opgeslagen is in een Geografisch Informatie Systeem (GIS) en dat uitspraken over spontane vegetatieveranderingen en het

effect van het beheer gekwantificeerd zijn. Wanneer men beschikt over diverse vegetatieopnames in een reeks van jaren, dan kunnen steeds nauwkeuriger voorspellingen worden gedaan ten aanzien van vegetatieontwikkeling en beheer. Het GIS kan in de toekomst aangevuld worden met gegevens over het abiotisch milieu (bodem, reliëf, klimaat etc.), die ons in staat stellen de oorzaken van de vegetatieveranderingen op te sporen. Hiermee kunnen we de ontwikkeling van een vegetatie-eenheid op verschillende bodems in zogenaamde vegetatiescenario's weergeven. Een dergelijk Geografisch Informatie Systeem met zijn grote hoeveelheid erin opgeslagen gegevens, verschaft ons de mogelijkheid om met behulp van daaruit ontwikkelde vegetatiescenario's voor elke plaats in het park de effecten van het beheer te kunnen voorspellen.

Gerrit J. Tol

werkzaam bij IBN

Peter H. Oldeman

werkzaam bij Staringcentrum

De vier seizoenen van de Hoge Veluwe

Onder deze titel heeft de heer J. v.d. Vlies uit Rotterdam een diaklankbeeld samengesteld van de Hoge Veluwe. In niet minder dan 117 officiële vertoningen in vrijwel het gehele land heeft hij vele instanties en verenigingen laten kennis maken met zijn visie op de vier seizoenen van de Hoge Veluwe. De heer van der Vlies ging daarbij niet te werk volgens de geijkte methode, door bij elke dia de passende muziek te kiezen; hij nam daarentegen de muziek als uitgangspunt en zocht daarbij een serie passende beelden. De muziek koos hij uit vier werken voor piano en orkest van Wolfgang Amadeus Mozart, vertolkt door Ingrid Haebler met het Londens Symfonie Orkest. Door deze keuze speelt in dit klankbeeld de muziek, welke gewoonlijk bij dia's of de film een achtergrondfunctie heeft, juist de hoofdrol.

De beeldvolgorde wordt in dit klankbeeld geheel bepaald door de muziek. Volgens de samensteller

kan dit heel goed, omdat de grote natuurlijkheid en expressiviteit als mede de rijkdom aan motieven van Mozarts muziek zich als het ware vanzelf laten vertalen in beelden uit de levende natuur. De pianoconcerten met hun afwisseling in solo- en tuttipassages garanderen een hoge mate van levendigheid.

Hierdoor is de beeldvolgorde in overeenstemming met de muzikale logica, waarbij muziek en beeld elkaar op een natuurlijke manier aanvullen. Door deze werkwijze is een klankbeeld ontstaan met een zeer persoonlijke impressie. Omdat het onmogelijk is te trachten dit diaklankbeeld door middel van woorden te beschrijven, hopen we dat de heer Van der Vlies bereid zal zijn binnen niet al te lange tijd dit klankbeeld voor de Vrienden te tonen en vooral te laten horen. Alleen op deze wijze zal het mogelijk zijn te genieten van dit sfeervolle verhaal over de vier seizoenen op de Hoge Veluwe. **Ha.**

Goud

*We toefden met de zon in 't loof- en mastehout.
De berken gaven er verkoeling. En de wind
vertolkte door de fiere stammen zang, die 'blind'
beluisterd, er de dorheid van de ziel bedauwt.*

*Die klank klinkt door restanten van 't vergane woud.
De Kröller-Müllers waren dat deel zeer gezind.
En schonken roodwildindruk en de windeprint,
waarin het ravenstel er op de bassen kauwt.*

*'t Zijn kleine dingen, boordevol herinnering.
En 't is de blijheid van wie boft: de dubbel zes.
Voorhanden na ontgrend'ling der beslommering.*

*Teveel wordt met de tijd verknoopt in het succes.
Veel klatergoud met banden van betovering
ontvoert ons toch van 't goud, waar 'k veel m'n dorst mee les.*

P. Koffeman

illustratie: M.J.C. Kolvoort

Landgoed De Houtkamp

door Bram Haak

Toen Johan Sickesz in 1846 van de Geërfden van Otterlo 1392 ha woeste grond kocht, viel het meest westelijke deel van het Nationale Park ten noorden van de Houtkampweg daar niet onder. Het gebied van Sickesz had aan de oostzijde ongeveer dezelfde begrenzing als nu nl. de grens tussen de gemeente Ede en Apeldoorn. Aan de westzijde liep de grens van zijn gebied vanaf het punt waar nu de De Wetweg uitkomt op de Houtkampweg en vervolgens in een rechte lijn dwars over het De Wetbos heen naar de Genieweg. De Genieweg ligt nu ten noorden van het Park, maar vormde vroeger voor een deel de begrenzing van het gebied van Sickesz. Want het terrein De Hoef, dat ook buiten het Park ligt, is nog steeds eigendom van het Nationale Park. Op de wandel- en fietskaart van het Park is in het De Wetbos nog duidelijk een rechte weg te zien, welke eens de grens vormde tussen het gebied van Sickesz en dat van de Geërfden van Otterlo. Andere aanwijzingen zijn er volgens mij in het terrein niet meer te vinden.

Waarom die grens?

De vraag is nu: waarom kocht Sickesz niet het gehele gebied ten noorden van de Houtkampweg tot aan het dorp Otterlo. Aan de oostkant grensde zijn gebied aan het dorp Hoenderloo, maar waarom liet hij aan de westkant een volkomen willekeurige grens trekken? Nu was de westzijde, het Otterlose Zand, ongetwijfeld het slechtste deel van zijn gebied en het bestond in zijn tijd geheel uit zand. Aan de prijs die de Geërfden vroegen zal het niet gelegen hebben, want Sickesz betaalde voor 1392 ha woeste grond de som van f 4300; dat is f 3 per ha. Voor dat bedrag kun je tegenwoordig niet eens een vierkante meter grond kopen. Het kan zijn dat Sickesz de grond aan de westkant van zijn terrein te arm vond en niet geschikt voor ontginning. Bij het ontginnen van zijn terrein is hij niet alleen aan de oostkant begonnen, maar hij heeft zich ook daarop voornamelijk geconcentreerd. Ook daar heeft Sickesz het gebied rond de Veentjes, waar nu St. Hubertus en de vijvers zijn, laten ontginnen, maar aan de westkant

van zijn gebied heeft hij geen activiteiten ondernomen. Bovendien noemde Sickesz zijn gebied later 'Landgoed Hoenderloo' en met het dorp Hoenderloo heeft hij zeker bemoeienis gehad, met Otterlo in het geheel niet. Hieruit blijkt wel dat Sickesz zich geheel concentreerde op de Hoenderlose kant van zijn gebied.

Grens Ede-Apeldoorn

Foto Dick Kon

Wat was het doel van de Geërfden?

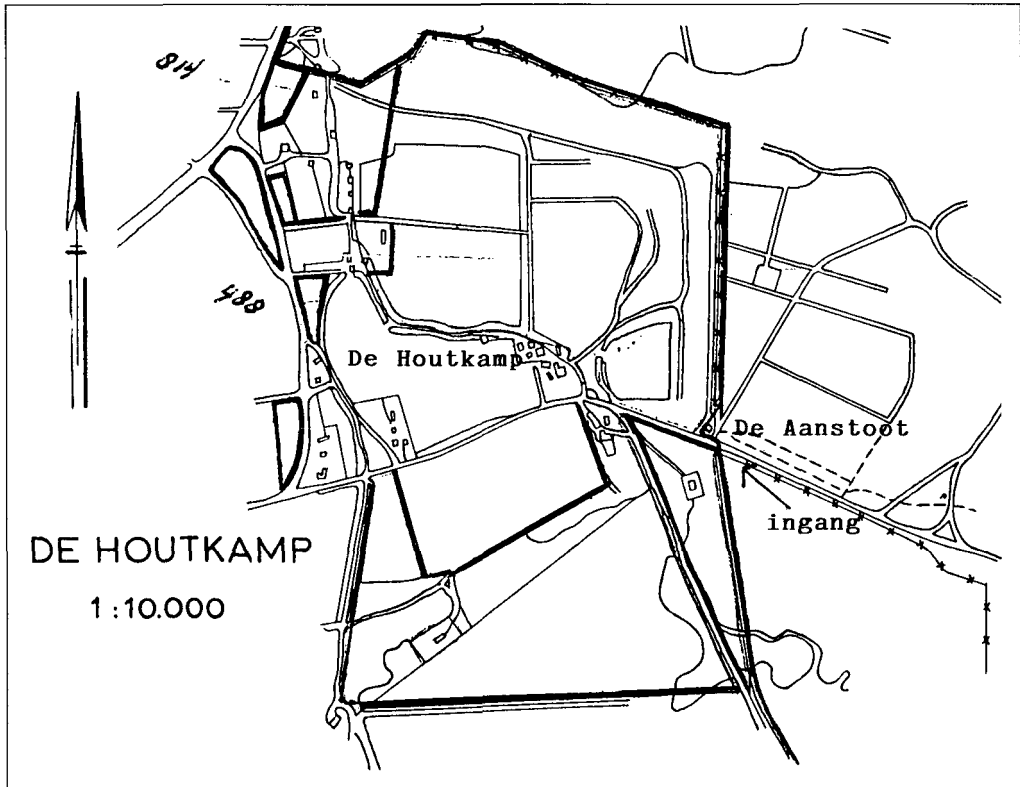
Het is ook mogelijk dat de Geërfden niet al hun gebied wilden verkopen en dat zij het terrein, dat het dichtst bij Otterlo, hun woonplaats, was gelegen, voorlopig wilden behouden. Wellicht dat zij het plan hadden dit gebied zelf te ontginnen. Als we de verdere ontwikkelingen bezien, dan wordt deze

opvatting aannemelijk. Van de dertien Geërfden van Otterlo waren er rond 1850 nog negen over. Zij konden het terrein De Bunt aan de Houtkampweg, dat ingeklemd lag tussen Landgoed Hoenderloo en Landgoed De Pampel, niet verkopen. Daarom besloten zij in 1850 dat terrein in negen smalle stroken te verkavelen en onderling te verdelen. De negen Geërfden bezaten op dat moment nog ruim 800 ha woeste grond, gelegen onmiddellijk ten oosten en ten zuiden van het dorp Otterlo. De grond stond op naam van Hendrina Jans Meulenkamp. Zij was weduwe en gehuwd geweest met de Geërfde Gerrit Pothoven, voormalig burgemeester van Otterlo. De Franse bezetters hadden, kort voordat zij ons land verlieten, besloten op 1 januari 1812 de gemeente Ede op te delen in vier zelfstandige kernen nl. Ede, Bennekom, Lunteren en Otterlo. Dat is de reden dat Otterlo een aantal jaren een zelfstandige gemeente is geweest met een eigen burgemeester. Gerrit Pot-

hoven verloor echter zijn ambt in 1818, toen de Nederlandse regering besloot van de vier zelfstandige dorpen weer één gemeente te maken nl. Ede. Na het overlijden van Gerrit Pothoven werd zijn vrouw Hendrina Meulenkamp eigenaresse van 1/9 deel van het gebied van de Geërfden. De overige eigenaren op de legger met nummer 188 waren de weduwe van Berend Berendsen, Gerrit Toonen, Karel Mulder, Frederik van den Ham, Jan Willemsen van Ee, Jannes Teunissen, De Hervormde Kerk van Otterlo en de Hervormde Diakonie.

Werd de grond ontgonnen of niet?

De Geërfden waren in het begin wat besluiteloos en waren niet van plan direct over te gaan tot ontginning van de woeste grond. Ook op De Bunt gebeurde niets. Zij hadden daar de grond verdeeld, maar gingen niet aan het werk. Geleidelijk ging de ene eigenaar na de andere ertoe over op De Bunt een

strook of een gedeelte van een strook te verpachten. Ook mochten de pachters er een huisje plaatsen. De Geërfden zelf hebben nooit op De Bunt terrein ontgonnen. Zij hadden voldoende grond in Otterlo en van betere kwaliteit. Langzamerhand werden door vererving de aandelen opgedeeld of door verkoop kwamen zij in andere handen, zodat er eigenaren waren, die geen 1/9 deel, maar slechts 1/18 deel of nog minder bezaten. In 1864 werd de zaak zo ingewikkeld, dat alle eigenaren op de legger werden overgeschreven; zij gingen van nummer 188 naar 353. Intussen was het bezit van de Geërfden opgedeeld in 144 aandelen en had een buitenstaander nl. mr. Lodewijk Hendrik Buse, grondeigenaar uit Renkum, 20 aandelen verworven. De heer Buse wilde een meer zakelijke aanpak en wist de Geërfden over te halen tot het stichten van de Landontginningsmaatschappij Apeldoorn. De secretaris van deze maatschappij was de heer J. Gregoor. Ook het nummer op de legger veranderde weer en de bezittingen stonden nu vermeld onder legger 452. Een vroegtijdig overlijden van de heer Buse maakte een einde aan verdere ontwikkelingen. Korte tijd later nam Floris Adriaan van Hall, bankier in Utrecht, 13/36 deel, ofwel 52 aandelen, die op naam van de maatschappij stonden over. En weer kwam er een nieuw legger-nummer nu 477.

Hoe ging het verder?

Hendrikus Roelofsen, winkelier en grondeigenaar te Lunteren, had 20 aandelen van L.H. Buse overgenomen en verder was hij eigenaar geworden van de boerenhofsteden: de Grootte Haag en de Kleine Haag, welke bestonden uit woonhuizen, schuren, een bakhuis, hooibergen, erven, tuin, bouwland, weiland, driest en houtgewas. Ook Sophia Eliza Kruzeman, die gehuwd was met dr. A. Voûte en in Brussel woonde had 44 ha grond gekocht in de buurt van de huidige boerderij De Houtkamp. Het gebied werd gedeeltelijk verder ontgonnen. Op 2 november 1909 besloten Van Hall, Hendrik Teunissen, Engelina Rap, Jannes Beumer, Hendrik Roelofsen, Harmen Bruil, Sophia Kruzeman en Reinier Pieters een aantal percelen ter grootte van 209 ha aan Krölller te verkopen. Dit waren de laatste percelen die werden verkocht, voortaan zouden alleen nog aandelen verkocht worden, met uitzondering van de 44 ha van mevrouw Kruzeman. Twee jaar later op

27 december 1911 besloot Van Hall ook zijn 52 aandelen in de resterende grond aan Krölller te verkopen. Enkele maanden later op 12.2.1912 volgden Hendrik Teunissen, Evert Jan Beumer en Harmen Bruil zijn voorbeeld en verkochten nog eens 40 aandelen. Hendrik Roelofsen verkocht pas 5 jaar later op 1 mei 1917 zijn bezittingen: de Grootte en de Kleine Haag, ter grootte van 11 ha en 20 aandelen in de gemeenschappelijke grond. Krölller bezat nu 112 van de 144 aandelen.

Laatste aankoop

Laatste aankoop aan de westkant van het Park vond plaats op 27 oktober 1966. Toen werden de onderhandelingen met dr. A.D. Voûte uit Arnhem afgesloten met ondertekening - in het jachthuis St. Hubertus - van de voorlopige koopovereenkomst met betrekking tot het landgoed 'De Houtkamp'. Een klein jaar later op 3 mei 1967 werd het definitieve contract getekend, waarbij de stichting Het Nationale Park eigenaar werd van het landgoed 'De Houtkamp' met een oppervlakte van 44.3 ha; bij die aankoop verkreeg het Park tevens 12 aandelen in het Otterlose Buurtbos, hetgeen een terreinwinst betekende van 9.12 ha (nl. 12/144 x 109.44 ha). Het was wel een wat dure aankoop. De Stichting kreeg subsidie van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, maar niet van het Provinciaal Bestuur van Gelderland, waar wel op gerekend was. Het kaartje dat betrekking heeft op de laatste aankoop zal, naar ik hoop, de situatie ter plaatse kunnen verduidelijken.

Bram Haak

is lid van de werkgroep geschiedenis

Oproep

Vanwege de grote belangstelling en om te voorkomen dat ons 'vrijwilligers corps' vergrijsst, vragen wij diegenen die belangstelling hebben en in staat zijn gedurende één of meer weken leiding te geven aan groepen vrijwilligers en ook daadwerkelijk willen meewerken, contact op te nemen met ondergetekende.

**R. Lifmann, Slingerlaan 2
6731 CL Otterlo, tel. 08382 - 1768**

Recordbezoek aan Museonder

Het dit jaar op de Hoge Veluwe geopende Museonder behoort nu al tot de drukst bezochte musea van ons land. In vijf maanden tijds werden er 350.000 bezoekers geteld. Regelmatig beleefde het ondergrondse museum toppen van meer dan 20.000 personen per week. Het bezoek van scholieren en andere groepen jeugdige belangstellenden aan de Hoge Veluwe is sinds de opening van het Museonder meer dan verdubbeld.

In verband met de niet voorziene omvang van de bezoekersaantallen waren in het Museonder enkele aanpassingen noodzakelijk om de enorme toeloop van bezoekers goed te kunnen verwerken. Om beschadiging van verfijnde technische apparatuur te voorkomen, heeft de directie van de Hoge Veluwe extra suppoosten in dienst genomen.

Volgens de directeur van het Park, ir. H.A. Bruning, hebben ook de weergoden tot het succes van het museum bijgedragen. "Het was nu eenmaal geen strandweer, maar onder de grond was het de hele zomer droog", zo verklaart hij relativerend de onverwachte toeloop. Overigens is men op de Hoge Veluwe verheugd over de elk record overtreffende bezoekerjfers. "Ons Nationale Park kan deze hoge aantallen, afgezien van de turbulente periode direct na de opening, nog juist verwerken zonder een pretpark te worden. Maar de geïnvesteerde bedragen moeten in ons door niemand gesubsidieerde park natuurlijk wel worden terugverdiend", aldus Bruning.

In het Museonder, het eerste ondergrondse museum ter wereld, wordt een fascinerend beeld gegeven van alle geheimen onder het maaiveld, van dieren- en planteleven tot bodemprofielen en grondwaterstromingen. Het nieuwe museum is voor bezoekers van het Nationale Park vrij toegankelijk.

Mystiek rond de jeneverbes

Typologie

Zoals u bekend zal zijn, vinden wij in het westelijk deel van het Park het jeneverbessenreservaat, een merkwaardig, enigszins geheimzinnig aandoend bos. Het is een van de grootste reservaten in ons land. De jeneverbes, of *juniperus*, ook wel wakel of wacholder genoemd, is de enige cypresachtige heester die van oorsprong in ons land en in het wild op arme gronden voorkomt. Daarom wordt hij ook wel 'Cypres van het noorden' genoemd.

De naalden van de jeneverbes zijn ongeveer 1 cm, stijf en priemachtig van vorm en aan het einde voorzien van een scherpe punt. Ze staan in kransen van drie, waartussen de bessen rijpen. De jeneverbes is tweehuizig. De bloemen ontwikkelen zich in de oksels van de in het vorige jaar volgroeide naalden. De mannelijke bloemen zijn geel, de vrouwelijke groen. Na de bevruchting ontwikkelen de drie vruchtbladen van de vrouwelijke bloemen zich en omsluiten dan het vruchtbeginsel, waaruit een olijfgroene bes ontstaat. Na twee jaar is de bes rijp en donkerblauw van kleur. In het vierde jaar sterven ze af en krijgen dan een bruine kleur.

De jeneverbes is de enige naaldhoutsoort die in ons land in gesloten bestanden voorkomt, ook wel 'Jeneverbesstruwelen' genoemd. Het zijn typische bestanddelen van het heidelandschap. Opvallend is bij deze soort de grote variatie in vormen. Zo kennen wij vlakliggende struiken die nauwelijks een meter hoog worden, maar wel breed uitgroeien, alsmede slanke, hoogopgaande struiken.

De grond onder de jeneverbes is bijzonder droog, doordat 85% van de neerslag wordt opgevangen. Als gevolg daarvan bestaat de ondergroei uit zeer bijzondere vegetaties. Zo zijn in Nederland en West-Duitsland wel 700 verschillende paddestoelelen gevonden en 100 verschillende korstmossen. Voorts vindt men stikstofminnende planten. In Nederland wordt de jeneverbes gemiddeld 2 tot 6 meter hoog. Elders in de wereld groeien ze uit tot bomen van 10 tot 15 meter hoogte. De lengtegroei

is betrekkelijk langzaam, omdat hij in het wild op arme gronden groeit. In onze eigen tuin in het westen van ons land groeit hij echter sneller.

Onderzoek heeft uitgewezen dat de meeste struiken dateren uit het einde van de vorige eeuw. Het is frappant daarbij te constateren, dat binnen een populatie vaak zo weinig verschillende leeftijdsklassen voorkomen. Om te ontkiemen hebben de bessen een strenge winter nodig, gevolgd door een warme zomer. Daarna moet ook nog een regenperiode volgen. Bovendien moeten de bessen op een open plek gevallen zijn met een spaarzame, kruidige vegetatie.

Het verdwijnen van veel struwelen is mede veroorzaakt door het afbranden en ontginnen van heidevelden. Ook is veel heide overwoekerd door vliegdennen, dit bij gebrek aan begrazing.

Geneeskunde

Van oudsher speelt de jeneverbes in de geneeskunde een grote rol. Thee, uit de scheuten en bessen bereid, was voorts een bekend middel tegen blaaskwalen en werkte bloedzuiverend. De bessen bevorderden de eetlust en spijsvertering en waren goed voor jicht en rheuma. Tinctuur wendde men aan bij verkoudheid en ter verwarming van de maag. Tijdens een cholera-epidemie werd aangeraden de bessen te kauwen, dit ter voorkoming van besmetting. Tegenwoordig wordt uit de bessen en het hout een olie gewonnen, die in de homeopathie wordt aangewend. Er zijn nog verschillende andere toepassingen, o.a. als zweetmiddel en als middel tegen maagkwalen.

Bijbel

Ook in de Bijbel komen we de jeneverboom tegen en wel in de oude vertaling. In de nieuwe vertaling is echter sprake van een bremstruik. Zo rustte Elia op zijn vlucht in de woestijn onder een jeneverboom, toen hem een engel des Heren verscheen. In het boek JOB lezen we terzake van nooddruftige lieden "welker spijs was de wortel der jeneverstruiken". Deze wortel geeft een zeer lang nagloeiende kool.

Spijs en Drank

De bessen zijn eeuwenlang gebruikt voor het smakelijker maken van ham. Zo hing de lekkerste ham maandenlang in de rook van brandend beukehout, waarop af en toe jeneverbessen werden gestrooid. Hieraan dankt o.a. de Ardenner ham haar smaak. Helaas zijn in de Ardennen zelf de jeneverbessen daardoor praktisch geheel verdwenen. Thans gebruikt men geïmporteerde bessen. Ook in Scandinavië werden de takken gebruikt bij het roken van worst, ham en vlees, toen de jeneverbes daar nog veelvuldig voorkwam.

De bessen werden voorts veel gebruikt bij het inmaken van zuurkool, want ze namen de onaangename smaak weg.

In 1595 gebruikte men de bessen voor het eerst in Schiedam ter bereiding van jenever. Daartoe werd mout gedistilleerd over de bessen.

Tegenwoordig wordt bij de bereiding van jenever nog slechts in beperkte mate van echte jeneverbessen gebruik gemaakt. De bessen die hiervoor worden gebruikt zijn afkomstig uit de landen rondom de Middellandse Zee. Voor het overige worden extracten gebruikt, waar geen echte bes meer aan te pas komt.

Volksbijgeloof

De sage spint haar draden. Eeuwenlang is de jeneverbes met veel geheimzinnigheid omgeven. Ze komen daarom in veel sagen en legenden voor. Vooral op een mistige heide leken ze veel op menselijke gestalten.

Niet alleen hielp de jeneverbes tegen allelei kwalen, hij bracht ook nieuw leven. Als hij ontsproot op een graf, zong de ziel van de overledene als een merel in haar takken. In de winter bleef hij waakzaam als alle planten sliepen, maar als de lente aanbreekt wekt hij de andere planten.

Vroeger dacht men ook dat de struiken de kracht hadden om heksen en spoken te verdrijven. Daarom werd het hout in en om het huis vaak gebrand om zich hiertegen te beschermen.

Het hout speelde vroeger ook een rol bij de lijkverbranding. Verkoolde resten van de jeneverbes zijn aangetroffen in Germaanse begraafplaatsen. Ook moeten de bessen een rol hebben gespeeld bij de bestrijding van pestepidemieën.

Bessen, geplukt in september, twee dagen in wijn getrokken, uitgespreid op een doek in de zon en daarna drie stuks voor het slapen gaan gegeten, verzekerden een lang leven.

De jeneverbes had ook een eigen boomgeest, Vrouwe Wacholder. Wanneer kleine kinderen niet wilden groeien, er bleek en ongezond uitzagen en niet aten, was dat haar schuld.

De ouders moesten dan spoorlags naar de dichtstbijzijnde jeneverbes gaan en brood en wol tussen de takken stoppen onder het zingen van:

“Boze geesten

Hier breng ik u wat te spinnen
en te eten.

Gij zult spinnen en eten
en mijn kind vergeten.”

Daarna zou alles weer in orde komen.

In de middeleeuwen sneed men wandelstokken uit het hout. Wie zo'n stok had hield het lopen langer vol. Voorts werden magische drinkbeters uit het hout gesneden. De boer rookte een pijp van jeneverbeshout en zijn vrouw karnde het best met een stok uit dit hout gemaakt.

De gebroeders Grimm hebben in de vorige eeuw het sprookje “Van de Wakelboom” aan de jeneverbes gewijd.

In Twente tenslotte werden jeneverbessen vroeger gebruikt om het huis van het bruidspaar te versieren, een oud volksgebruik waar echter een einde aan is gekomen. De jeneverbessen zijn immers vrij zeldzaam geworden en daarom is deze soort vanaf 1973 bij de wet beschermd. Ook het feit dat de aanwas slechts langzaam geschiedt, noopte tot voorzichtigheid.

Kwamen vroeger slechts weinig bezoekers in de omgeving van het jeneverbessenreservaat, tegenwoordig is daar als gevolg van een uitgezette wandelroute verandering in gekomen en kunnen meer bezoekers van deze Cypres van het noorden genieten.

Jan Trapman

is gids op de Hoge Veluwe

Hoge Veluwe en Vrienden ook actief in Capelle a/d IJssel

Op zaterdag 5 juni j.l. organiseerde de Rotaryclub Capelle a/d IJssel een Natuur- en Milieudag, waarvan de baten ten goede zijn gekomen aan de in Capelle gevestigde kinderboerderij.

Ook het Park en de Vrienden waren door mij uitgenodigd om die dag aanwezig te zijn, tezamen met andere organisaties die zich met natuur en milieu bezighouden.

Bij de daartoe ingerichte stand werd voorlichting gegeven door Wil Ebregt en Cor van Brakel. Op de vraag: "kent u de Hoge Veluwe?" kwam regelmatig het antwoord "ja, maar uit mijn kinderjaren." Dit was voor ons natuurlijk een reden de belang-

stellenden eraan te herinneren nog weer eens een bezoek te brengen aan de Hoge Veluwe. Wij hebben niet alleen propaganda gemaakt voor het Nationale Park, maar ook voor de Vereniging van Vrienden.

Voor onze Vereniging was de dag een succes. Er konden negen nieuwe leden worden ingeschreven, waaronder de dochter van onze voorzitter, die ook in Capelle a/d IJssel woont.

Het is nuttig een dergelijke dag vaker te organiseren

Jan Trapman

is gids op de Hoge Veluwe

vereniging 'vrienden van de hoge veluwe'

Uit de Statuten:

Artikel 3:

1. De vereniging heeft primair ten doel het vergroten van de belangstelling voor het Nationale Park "De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: het Park) en het desgevraagd bijstaan van de Stichting genaamd "Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe" (hierna te noemen: de Stichting). Verder heeft de vereniging ten doel het desgevraagd bijstaan van het Rijksmuseum Kröller-Müller (hierna te noemen: het Museum).
  2. De vereniging tracht dit doel onder meer te bereiken door:
    - a. jaarlijks één of meer Hoge Veluwe-dagen en/of andere manifestaties te organiseren;
    - b. werkgroepen te vormen tot het bestuderen van flora, fauna, geschiedenis en andere onderwerpen het Park en het Museum betreffend;
    - c. werkgroepen te vormen tot het op verzoek van de Stichting en/of Museum door vrijwilligers verrichten van werkzaamheden;
    - d. publicaties doen verschijnen alsmede het verzorgen van voorlichting en rondleidingen;
    - e. al wat verder kan bijdragen tot het in artikel 3.1 genoemde doel (mits niet tredend in de bevoegdheden van de Stichting en/of het Museum), met name door het aankweken van een band onder hen, die belangstelling koesteren voor het Park en/of het Museum.
-

Bestuur:

W.H. Borst	- ere-voorzitter
Mr. J. Drijber	- voorzitter
Dr. A.C. Haak	- secretaris
	- Nevenlandsehof 16, 7312 EX Apeldoorn, tel. 055-558192
J.J. Prins	- penningmeester
	- Bosweg 101, 7313 CA Apeldoorn, tel. 055-554836
H. van Tuil	- vice-voorzitter
Mr. W. Blanken	- burgemeester van Ede
J.L. Ebregt	
C. Hoogendijk	
Mevr. W. van der Horst-Zondag	
A.J. Hubers	- burgemeester van Apeldoorn
Drs. J.C. Kok	
R. Lifmann	
Mr. P. Scholten	- burgemeester van Arnhem
P.G.A. Timmerbeil	
Mevr. B. Wit-van Koetsveld	

Adviseurs:

Ir. H.A. Bruning	- directeur Nationale Park De Hoge Veluwe
Dr. E.J. van Straaten	- directeur Rijksmuseum Kröller-Müller

Bomenfonds Hoge Veluwe: postgiro 3534903 Apeldoorn.

De minimum-contributie bedraagt f 30,-. Lidmaatschap voor het leven f 250,-. Organisaties en verenigingen kunnen als zodanig lid worden voor tenminste f 30,- per jaar. 'De Schouw' wordt u gratis toegezonden. De leden ontvangen jaarlijks een accept-girokaart ter voldoening van de contributie. Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar. Het lidmaatschap van de vereniging geeft geen recht op gratis toegang tot het Park.

Aanmeldingen, adreswijzigingen e.d.:

Ledenadministratie Vereniging Vrienden van de Hoge Veluwe, Mevrouw A. Hiddink-de Bie, Meidoornstraat 10, 6666 CJ Heteren, tel. 08306 - 22661 (bij voorkeur tussen 18 en 20 uur).
Postgiro 951993 t.n.v. Vereniging Vrienden v.d. Hoge Veluwe.

JAARPROGRAMMA 1993

- 25 september   THEMA-EXCURSIE
Werkgroep Geschiedenis
'Hoog Baarlo'
- 30 oktober   HERFST HOGE VELUWE-DAG
Dierensporen
Anne-Marie Steeman,
Kon. Ned. Natuurhistorische Vereniging
- 31 december   OUDEJAARSWANDELING
Hoge Veluwe-gidsen